

De rol van staatsgrenzen in modern Europa

Een interdisciplinair onderzoek

Scriptie Liberal Arts & Sciences - LA3V11003

En alleen de vogels vliegen van oost naar west Berlijn, worden niet teruggefloten, ook niet neergeschoten.

Over de muur, over het ijzeren gordijn.

Omdat ze soms in het westen, soms ook in het oosten willen zijn.

- Klein Orkest, 1984

Student:	<i>Nummer:</i>	<i>Hoofdrichting:</i>	<i>Vakreferent:</i>	<i>E-mail vakreferent:</i>
Dorien Kuipers	5559340	Innovatiewetenschappen	Koen Beumer	k.beumer@uu.nl
Jasper Hack	5737575	Internationale Betrekkingen	Lotje van Uhm	l.vanuhm@uu.nl
Michael Koen	5730309	Taal & Communicatie	Emmeline Besamusca	e.n.besamusca@uu.nl
Naima Cornelia	4259327	Genderstudies & Filosofie	Dany van Dam	h.j.d.vandam@uu.nl

Begeleider: Dennis Kerckhoffs   d.g.s.kerckhoffs@uu.nl

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	1
Inleiding	3
1. De relatie tussen staatsgrenzen en het gedrag van staten	8
1.1 De traditionele definitie van staatsgrenzen	9
1.3 Staatssoevereiniteit, staat, en territorialiteit in historisch perspectief	11
1.4 Staatsgrenzen en de hereniging van Duitsland	15
1.5 Conclusie	17
2. De relatie tussen het postkolonialisme en de staatsgrens	18
2.1 De sociale constructie van grenzen	19
2.2 De westerse cultuur en het kolonialisme	21
2.3 De vorming van identiteit	23
2.4 De grens tegen migratie	23
2.5 Conclusie	25
3. Technologische innovaties en staatsgrenzen	27
3.1 Technologie en beleid	28
3.2 De toepassing van technologie	29
3.3 Neveneffecten	31
3.4 Conclusie	34
4. De intrigerende relatie tussen taal en grenzen	35
4.1 Taal en ideologie	35
4.2 Taal en praktijk	37
4.3 Taal in een toekomstig postnationaal tijdperk	40
4.4 Conclusie	42
5. Integratie	44
5.1 Overeenkomsten en conflicten	44
5.2 More comprehensive understanding	50
6. Discussie	53
6. Referentielijst	55
Inleiding	55
Hoofdstuk 1: Internationale Betrekkingen	56

Hoofdstuk 2: De relatie tussen het postkolonialisme en de staatsgrens	58
Hoofdstuk 3: Technologische innovaties en staatsgrenzen	60
Hoofdstuk 4: De intrigerende relatie tussen taal en staatsgrenzen	63
Integratie	65

Inleiding

De rol van staatsgrenzen in modern Europa kan gerust ter discussie worden gesteld. Sinds de tweede wereldoorlog is het beeld van Europese landen met sterk afgebakende grenzen steeds meer aan het vervagen. Samenwerking tussen landen heeft ertoe geleid dat mensen zich steeds makkelijker tussen landen in Europa kunnen verplaatsen. Een voorbeeld hiervan is het verdrag van Schengen waardoor vrij verkeer van mensen en goederen mogelijk werd. Deze en andere ontwikkelingen leken erop te wijzen dat Europa naar een toekomst streefde waarin grenzen op den duur gingen verdwijnen. Dit nieuwe beeld van Europa is echter de afgelopen jaren ter discussie komen te staan. Allereerst heeft de vluchtelingen crisis aangetoond dat veel Europese landen nog steeds belang hechten aan de autonomie over hun staatsgrenzen. De enorme toename van vluchtelingen leidde in Europa tot een sociale en politieke crisis waarin staten opnieuw hun grenzen begonnen te sluiten. Bovendien laat de Brexit zien dat Europese integratie ook geen onomkeerbaar proces was, maar dat nationalisme en zelfbeschikking nog steeds belangrijke thema's zijn (Het Financieele Dagblad, 2016). Het doel van dit onderzoek is daarom het blootleggen, samenbrengen en bekritisieren van de verschillende lagen van betekenis van de moderne Europese staatsgrenzen, om zo een nieuw inzicht te brengen binnen het Europese grensbeleid en de moderne Europese grenspolitiek. Hierbij is bewust gekozen voor de term modern, zodat processen van de afgelopen paar jaar kunnen worden onderzocht en zodat onze inzichten kunnen worden toegepast in de schetsing van een toekomstbeeld. De onderzoeksvraag luidt daarom: wat is de rol van staatsgrenzen in modern Europa?

Vanwege de complexiteit van het vraagstuk is een interdisciplinaire aanpak voor beantwoording van deze vraag vereist. Dit onderzoek zal dan ook uitgevoerd worden aan de hand van de interdisciplinaire methode die beschreven wordt in het boek van Repko en Szostak (2017). Volgens dit boek is een onderwerp of probleem complex wanneer er inzichten van meer dan één discipline nodig zijn om het te verklaren of op te lossen. Moderne staatsgrenzen zijn fenomenen die niet vanuit één discipline kunnen worden benaderd, omdat de functie ervan door meerdere disciplines ter discussie gesteld kan worden. Vanuit de disciplines Taal- en

Communicatie en Genderstudies & Filosofie is de rol van grenzen vooral gekoppeld aan nationale identiteit en identificatie, terwijl binnen de disciplines international studies en innovatiewetenschappen de rol van grenzen meer wordt verklaard vanuit een sociaal, economisch en politiek perspectief. Een antwoord op de onderzoeksvraag kan daarom niet worden gegeven vanuit één discipline. De rol van staatsgrenzen moet worden verklaard met verschillende theorieën die niet direct aansluiten op één discipline. Bovendien vloeit de onderzoeksvraag voort uit een actuele maatschappelijke discussie, waarop de individuele wetenschappelijke disciplines nog geen volledig antwoord hebben kunnen vinden (Repko & Szostak, 2017).

De discipline ‘Internationale Betrekkingen’ kijkt naar de interactie tussen staten. Het heeft een interdisciplinair karakter en maakt onder andere gebruik van theorieën en concepten van disciplines zoals politicologie, sociologie, geschiedenis en geografie. De twee grootste stromingen binnen de Internationale Betrekkingen: het liberalisme, realisme en het neorealisme, zien de staat bovendien als primaire actor van het internationale systeem. Beide stromingen berusten op de assumptie dat het internationale systeem een anarchie is van onafhankelijke staten zonder overkoepelende macht. Staatsgrenzen vormen dit internationale systeem. Internationale Betrekkingen is daarom een nuttige discipline om de rol van staatsgrenzen te onderzoeken. Om de rol van staatsgrenzen aan te duiden zal in dit hoofdstuk de volgende deelvraag worden beantwoord: ‘In hoeverre houdt het traditionele beeld van Europese staatsgrenzen stand in verhouding tot transnationale processen die staatssoevereiniteit en territorialiteit onder druk zetten in modern Europa, om de relatie tussen het gedrag van staten en staatsgrenzen te omschrijven?’. De discipline heeft ook beperkingen. Hoewel er binnen de Internationale Betrekkingen geen eenduidige definitie is van het concept staatsgrenzen, beschouwt de Internationale Betrekkingen concepten als grenzen wel als een generaliseerbaar. Onderzoekers per definitie gaan ervan uit dat elke staatsgrens gelijkwaardig is. Om dit probleem op te lossen wordt in dit gedeelte daarom een historische analyse toegepast.

Het grensbeleid en burgerschap kruisen op complexe manieren met gender, seksualiteit, familie, etniciteit en religie en beïnvloeden op deze manier wereldwijd mensen. Grenzen kunnen gezien worden als een politieke uitvinding van de Europese moderniteit. Vanuit de discipline

Gender & Filosofie kan de sociale constructie van grenzen blootgelegd worden. Het vervagen en versterken van grenzen beïnvloedt de bevolking binnen deze staatsgrenzen en door mondialisering, dekolonisatie en de toenemende vluchtelingen en immigratie stromingen is het van belang om te kijken naar het westerse construct omtrent staatsgrenzen. Zoals gezien kan worden aan de strengere grenscontroles en het discriminerende aspect omtrent dit fenomeen zijn het vooral de gemarginaliseerde gemeenschappen die leiden onder het versterken van de landsgrenzen. Vanwege dit aspect omtrent staatsgrenzen en de manier waarop dit invloed heeft op een groot deel van de samenleving is het van belang om binnen dit onderzoek gebruik te maken van de discipline Genderstudies & Filosofie. Deze discipline focust zich in zijn hoofdstuk vooral op cultuur en de sociale relaties die beïnvloed worden door staatsgrenzen en van waaruit ze zijn ontstaan. In dit hoofdstuk zal gekeken worden naar de rol van het kolonialisme op de hedendaagse westerse cultuur en de manier waarop de hieruit voortgekomen westerse identiteit een rol speelt in het Europese grensbeleid. Aangezien deze discipline zich vooral focust op de emotionele rol van grenzen en de wisselwerking tussen de westerse cultuur en het grensbeleid wordt het fysieke aspect van grenzen onderbelicht. Andere disciplines kunnen hierop aanvulling geven, evenals de andere invloeden die leiden tot het ontstaan en ontwikkelen van grenzen.

Door vanuit de discipline ‘Innovatiewetenschappen’ naar de rol van staatsgrenzen in het hedendaags Europa te kijken kan er een duidelijker beeld geschetst worden van de manier waarop grenzen veranderen, welke verandering grenzen zijn ondergaan in de afgelopen tijd en wat dit voor effecten heeft op de rol van staatsgrenzen. Innovatie is van belang voor de economische groei van landen en het efficiënter maken van processen. In dit geval is het interessant om te kijken naar de invloed van technologische innovaties op staatsgrenzen omdat technologie kan bijdragen aan een verhoogde efficiëntie en nauwkeurigheid aan de grens. Een nadeel van deze discipline is echter dat de invloed van de mens vaak buiten beschouwing wordt gelaten, aangezien de discipline zich voornamelijk focust op het technologische aspect. Hierop vormen disciplines die zich meer richten op het culturele aspect een waardevolle toevoeging.

Een van deze aanvullingen is de Taal- en Communicatiewetenschap. Dit vakgebied is van zichzelf een multifunctionele multidisciplinaire discipline. Dit is onder andere ontstaan doordat communicatiewetenschappen ontwikkeld zijn vanuit andere wetenschappelijke domeinen. Dit is

vanwege het feit dat communicatie zo'n algemeen en veelvoorkomend begrip is dat andere wetenschappen het geïmplementeerd hebben in hun vakgebied. In deze breedte ligt zowel de kracht als de beperking voor het wetenschapsgebied van communicatie. Deze breedte zorgt ervoor dat het nagenoeg op iedere maatschappelijke kwestie toepasbaar is. Het nadeel is dat het zich daardoor niet altijd even specifiek heeft ontwikkeld als eigen discipline. Er zijn dan ook communicatiewetenschappers die stellen dat communicatiewetenschappen geen geheel is, maar onderverdeeld in meerdere disciplines (Craig, 1999). Ondanks de breedte en het gebrek aan onderling debat over de eenheid van communicatie bestaat er onder de meeste communicatiewetenschappers wel een consensus over de functie en betekenis van communicatie: communicatie produceert en reproduceert gedeelde betekenis. Aangezien staatsgrenzen in de meeste gevallen niet visueel zichtbaar zijn, maar mensen zich er toch aan moeten houden, is er dus een betekenis gekoppeld aan deze onzichtbare scheidslijnen. Vanwege deze gedeelde betekenis die in modern Europa niet op het oog zichtbaar is, kunnen de inzichten van de wetenschappen van taal en communicatie een belangrijke rol spelen in het onderzoek naar de rol van grenzen in het hedendaagse Europa. De discipline van communicatiewetenschappen kan deze inzichten genereren door onder andere inzichten te geven over hoe gedeelde betekenis ontstaat en hoe deze in stand gehouden wordt. Aan de hand van inzichten uit deze discipline zal een antwoord worden gezocht op de volgende deelvraag: wat is het effect dat talen op grenzen hebben en vice versa? Communicatiewetenschappen kunnen vanwege hun multifunctionaliteit een goede toevoeging zijn aan de andere disciplines.

Zoals gezegd volgt dit onderzoek de structuur en de methode van een interdisciplinair paper zoals deze wordt beschreven in het boek van Repko en Szostak (2017). Elke discipline kijkt vanuit andere concepten en assumpties op een andere manier naar de rol van staatsgrenzen en zal hierdoor een ander antwoord op de onderzoeksvraag geven. De volgorde van de hoofdstukken is overeenkomstig aan de volgorde van de introducties van de disciplines. Het fysieke aspect van grenzen wisselt zich af met het emotionele aspect en toont daarmee de verschillende niveaus waarmee er naar staatsgrenzen gekeken kan worden. Waar de focus binnen het eerste hoofdstuk ligt op het macroniveau van staatsgrenzen en het politieke beleid, richt het daaropvolgende hoofdstuk zich op het microniveau en de gemeenschappen binnen de grenzen.

Het derde hoofdstuk richt zich weer op het macroniveau en het fysieke aspect van grenzen en het onderzoek eindigt met een focus op de invloed van taal op grenzen. De rol van staatsgrenzen is een complexe wisselwerking tussen macro en microniveau en de fysieke en emotionele functie van de grens. De volgorde van de hoofdstukken reflecteert deze wisselwerking zodat de lezer een duidelijk beeld krijgt van de manier waarop de verschillende functies van staatsgrenzen door elkaar heen lopen. Door de verschillende conclusies te integreren kunnen we een nieuw inzicht geven op de rol van staatsgrenzen. Hiermee levert dit onderzoek een bijdrage aan de verklaring van de hedendaagse maatschappelijke kwesties, die bestaan rondom staatsgrenzen.

Elk van de vier disciplines die in dit onderzoek worden toegepast zijn in de basis al interdisciplinair. De disciplines gebruiken theorieën en concepten van allerlei verschillende disciplines. Om deze reden wordt bij de integratie gekeken naar de concepten en assumpties binnen de voor dit onderzoek specifieke discipline inzichten. Allereerst vindt in de integratie een overzicht plaats van de verschillende concepten en assumpties van de disciplines. Vervolgens wordt vastgesteld of er verschillen tussen deze concepten en assumpties zijn. Daarna zal worden getracht de conflicten tussen de verschillende perspectieven op te lossen door te zoeken naar relevante *common grounds* tussen de verschillende discipline inzichten, dit wordt gedaan aan de hand van integratietechnieken zoals deze beschreven staan in het boek van Repko en Szostak (2017). Dit leidt aan het eind van dit onderzoek tot een *more comprehensive understanding*, waar de bevindingen van de discipline onderdelen worden samengevoegd om interdisciplinaire inzichten te construeren over de rol van grenzen in de moderne Europese samenleving.

1. De relatie tussen staatsgrenzen en het gedrag van staten

Tussen 1989 en 1990 vond een van de meest ingrijpende grensveranderingen plaats in de moderne geschiedenis van Europa. Na de val van de Berlijnse muur werden Oost- en West-Duitsland namelijk herenigd. De gevolgen van deze grensverandering voor de Internationale Betrekkingen in Europa zijn tot op de dag van vandaag merkbaar. In plaats van de letterlijke scheiding te blijven tussen Oost en West, werd herenigd Duitsland vanaf de jaren negentig de karterekker van de Westerse Europese Unie. We kunnen dus stellen dat grenzen een belangrijke invloed kunnen hebben op relaties tussen staten. Grenzen zijn daarom een interessant onderzoeksobject voor de discipline Internationale Betrekkingen omdat deze discipline onderzoek doet naar de interactie tussen staten. Om antwoord te geven op de vraag die in de algemene inleiding is gesteld: ‘Wat is de rol van staatsgrenzen in de moderne Europese samenleving?’, wordt in dit disciplinaire gedeelte daarom gekeken naar de relatie tussen het gedrag van staten en staatsgrenzen.

Over de relatie tussen het gedrag van staten en staatsgrenzen zijn de meningen verdeeld binnen de internationale betrekkingen. In het artikel: ‘Of systems, Boundaries and Territoriality’ stelt politicoloog Friedrich Kratochwil dat er een conflict is tussen twee stromingen. De eerste stroming houdt nog steeds vast aan het traditionele beeld van staatsgrenzen. Volgens deze stroming zijn staatsgrenzen een afbakening van territoriale staatssoevereiniteit. Vanuit dit perspectief wordt internationale politiek dus bedreven door staten. De tweede stroming stelt echter dat als gevolg van opkomende transnationale processen de territoriale staatssoevereiniteit van staten onder druk is komen te staan (Kratochwil, 1968).¹ Een sprekend voorbeeld van een

---

¹ Behalve door de auteurs Kratochwil en Vollaard wordt dit debat ook aangekaart door Mark W. Zacher in ‘The Territorial Integrity Norm: International Boundaries and the Use of Force’, waarin hij stelt dat de rol van grenzen ter discussie zijn komen te staan in het moderne statensysteem, Zacher, W. M. (2001). *The Territorial Integrity Norm: International Boundaries and the Use of Force. International Organization*, 55 (2), 215-250. Eveneens wordt dit debat benoemt in ‘The Territorial Trap: The Geographical Assumptions of International Relations Theory’ van John Agnew. Hij legt uit dat de territoriale vaak nog onterecht als universeel grondbeginsel van het moderne statensysteem wordt gezien en dat er binnen de Internationale Betrekkingen meer aandacht moet komen voor de historische context waarin staten zich bevinden, Agnew, J. (1994). *The Territorial Trap: The Geographical Assumptions of International Relations Theory. Review of International Political Economy*, 1 (1), 53-80. Ten slotte speelt dit debat de hoofdrol in het artikel ‘Rise and Demise of the Territorial State’ van John H. Herz. In zijn artikel richt hij zich vooral op het ontstaan van het moderne statensysteem en de moderne ontwikkelingen die het moderne

transnationaal proces is de vorming van de Europese Unie. Volgens politicoloog Hans Vollaard wordt dit proces binnen de Internationale Betrekkingen door sommige onderzoekers gezien als het eerste postmoderne politieke systeem dat staatsgrenzen overschrijdt. Hiermee zouden grenzen hun functie als afbakening van territoriale staatssoevereiniteit verliezen en zou de staat als politieke actor gaan verdwijnen (Vollaard, 2009). Om de rol van staatsgrenzen in modern Europa te begrijpen wordt in dit disciplinaire gedeelte daarom de volgende vraag beantwoord: ‘In hoeverre houdt het traditionele beeld van Europese staatsgrenzen stand in verhouding tot transnationale processen die staatssoevereiniteit en territorialiteit onder druk zetten in modern Europa, om de relatie tussen het gedrag van staten en staatsgrenzen te omschrijven?’.

Aangezien er geen eenduidig beeld is van de relatie tussen staten en grenzen, wordt in dit disciplinaire gedeelte een analytisch kader opgesteld aan de hand van de concepten territorialiteit, staatssoevereiniteit en staat, die door de ‘The Concise Oxford Dictionary of Politics and International Relations’ en de ‘A Dictionary of Human Geography’ gekoppeld worden aan het begrip staatsgrenzen. Hierbij moeten twee zaken in acht worden genomen. Allereerst zijn deze begrippen volgens politicoloog Thomas Biersteker niet universeel en tijdloos, maar afhankelijk van de historische context waarin ze gebruikt worden (2009). Er wordt daarom een historische analyse toegepast op deze begrippen. Vanwege de scope van dit paper zal eveneens vooral gekeken worden naar Europese grenzen. Dit paper is daarom opgedeeld in drie delen. Allereerst wordt gekeken hoe deze concepten zich verhouden tot de traditionele visie op staatsgrenzen. Vervolgens worden de begrippen in historische context geplaatst. Hiermee wordt een hypothese opgesteld over de moderne rol van staatsgrenzen. Deze hypothese wordt ten slotte getoetst aan de hand van de hereniging van Duitsland tussen 1989-1990.

1.1 De traditionele definitie van staatsgrenzen

Het traditionele model van het internationale systeem is niet bruikbaar om relatie tussen moderne staten en staatsgrenzen te omschrijven. Om dit te begrijpen volgt hieronder een beschrijving van

---

statensysteem onder druk zetten, Herz, H. J. (1957). Rise and Demise of the Territorial State. *World Politics*, 9 (4), 473-493.

de concepten die gebruikt kunnen worden voor de traditionele definitie van staatsgrenzen. Allereerst zijn staatsgrenzen verbonden aan het begrip territorialiteit. Grenzen zijn namelijk de afbakening van een bepaald gebied. Volgens de standaard definitie is territorialiteit de omschrijving van een geografisch gebied waarin een groep personen of instituties macht uitvoert (Oxford Dictionary, 2018). Staatsgrenzen omvatten dus letterlijk een bepaalde ruimte in de wereld. In het geval van staatsgrenzen wordt deze macht binnen deze territoriale ruimte uitgevoerd door de staat. Een tweede concept dat gebruikt moet worden om staatsgrenzen te begrijpen is daarom de staat. Volgens Max Weber is de moderne staat een aantal sociale instituties met een door het volk gelegitimeerd monopolie op geweld binnen een bepaald territorium (Burnham, 2018). Een synoniem voor het uitvoeren van gelegitimeerde macht binnen een bepaald gebied is soevereiniteit. Voor de omschrijving van staatsgrenzen moet ten slotte worden gekeken naar het concept staatssoevereiniteit. Volgens de definitie is staatssoevereiniteit een claim op absolute autoriteit binnen een staat door een overheid, die wordt erkent door andere staten. Deze wederzijdse erkenning van staatssoevereiniteit vormt de basis van het internationale systeem. Aangezien er geen hogere autoriteit is buiten grenzen om, is het internationale statensysteem daarom anarchistisch (Buzan, 2018). Vanuit deze drie concepten kunnen we het traditionele beeld van staatsgrenzen definiëren: staatsgrenzen zijn een harde afbakening van een territoriaal gebied waarin de staat gelegitimeerde soevereine macht over zijn inwoners uitoefent, dat de basis vormt van het op wederzijdse erkenning berustend anarchistische internationale systeem. Deze definitie wordt binnen de Internationale Betrekkingen gebruikt als het traditionele model voor de neorealistische, realistische en liberale visie om het gedrag van staten in het internationale systeem te beschrijven (Agnew, 1994).

De traditionele definitie van staatsgrenzen is echter slechts toepasbaar op de politieke en materiële omstandigheden rond zeventiende- en achttiende-eeuws Europa. In 'The Rise and Demise of the Territorial State' beschrijft politicoloog John Herz de opkomst van het moderne statensysteem. Volgens Herz ontstond de Europese territoriale soevereine staat rond de zeventiende eeuw. Het bestaan van de territoriale staat werd door inwoners van de staat gelegitimeerd door het vermogen om burgers te beschermen tegen invloed van buitenaf (Herz, 1957). Staatsgrenzen diende dus ter veiligheid en waren letterlijk ondoordringbaar. Deze vorm

van bescherming kon pas ontstaan rond de zeventiende eeuw. In de Europese middeleeuwen waren de burcht en de stad vooral de politieke eenheden met het vermogen om hun territorium te beschermen. Vanaf de zeventiende eeuw vonden er echter grote technologische en economische veranderingen plaats in Europa. Uit een periode van oorlogen en onzekerheid ontstonden uiteindelijk staten met de militaire capaciteit om voor veiligheid en orde te zorgen in een groter geografisch gebied (Herz, 1957). Deze militaire capaciteit kwam onder andere voort uit het ontstaan van de staatseconomie. Volgens socioloog Charles Tilly was het vermogen tot het opzetten van een oorlogseconomie, waarmee een staat zich kon verdedigen, de essentie van de moderne staat (Tilly, 1990). Het uitvoeren van soevereine macht binnen een territorium werd in de zeventiende eeuw dus gelegitimeerd door burgers in ruil voor veiligheid. Deze definitie van staatsgrenzen is echter problematisch. Zoals het debat in de inleiding laat zien zijn er verschillende processen zoals het ontstaan van instituties zoals de Europese Unie waardoor staatssoevereiniteit dus lijkt te gaan verdwijnen. Dit definitie geeft bovendien geen verklaring waarom Europese Staten zich aansluiten bij de Europese Unie. Om Europese staatsgrenzen in moderne context te begrijpen worden de concepten territorialiteit, staat en staatssoevereiniteit daarom in historisch perspectief geplaatst.

1.3 Staatssoevereiniteit, staat, en territorialiteit in historisch perspectief

Europese staatsgrenzen zijn geen harde afbakening van staatssoevereiniteit maar juist een poreuze symbolische afbakening van staatssoevereiniteit, dat wordt gelegitimeerd binnen de Europese gemeenschap. Deze conclusie volgt uit de historische analyse van de concepten staatssoevereiniteit, staat en territorialiteit. In het artikel ‘The Territorial Trap: The geographical assumptions of international relations’ legt geograaf John Agnew namelijk uit dat de neorealistische, realistische en liberale visie op het moderne statensysteem op drie verkeerde aannames berusten met betrekking tot grenzen en het gedrag van staten. In de rest van dit gedeelte vormen deze assumpties daarom het uitgangspunt voor de historische analyse van deze concepten.

Ten eerste zijn Europese staatsgrenzen tegenwoordig vooral een symbolische afbakening

van veiligheid, wat heeft geleid tot Europese integratie. De eerste verkeerde theoretische aanname is namelijk dat veiligheid alleen gegarandeerd kan worden in een afgebakende soevereine territoriale staat. In dat opzicht kan een institutie als de Europese Unie dus slechts gezien worden als een bedreiging voor de soevereine staat (Agnew, 1994). Het is echter verkeerd om de territoriale staat te zien als de enige garantie voor staatsveiligheid. Dit komt volgens Herz omdat de manier van oorlogvoeren sterk is veranderd. De proliferatie van nucleaire wapens en de enorme economische kosten van moderne oorlogen hebben ertoe geleid dat alleen grootmachten hun staatsgrenzen nog kunnen verdedigen in een totale oorlog (Herz, 1957). We kunnen dus stellen dat grenzen niet zo ondoordringbaar zijn als het traditionele beeld van het internationale systeem voorstelt. Deze ontwikkeling wordt ook erkent door historicus Alan Milward. Volgens Milward staat de Tweede Wereldoorlog symbool voor de misère van de Europese territoriale staat. In deze oorlog bleek dat de meeste staten niet capabel genoeg waren om hun primaire functie uit te voeren, namelijk het beschermen van de inwoners van een bepaald territoriaal gebied (Milward, 2007). Frankrijk kon bijvoorbeeld in de Grote Oorlog de Maginotlinie nog beschermen, maar deze verdedigingslinie werd in de Tweede Wereldoorlog binnen enkele weken overrompeld door het moderne Duitse oorlogsapparaat.

Het is dus onlogisch om te denken dat veiligheid binnen staatsgrenzen kan dienen als legitimatie voor staatssoevereiniteit. Er zijn echter ook een tussenvormen van soevereiniteit. Volgens Andreas Osiander heeft de capaciteit tot zelfverdediging inderdaad een belangrijke rol gespeeld in het ontstaan van moderne soevereine staten in Europa. Toch zijn maar weinig moderne staten verdwenen als gevolg van militaire nederlagen. Historisch gezien kan veiligheid dus niet zomaar gezien worden als legitimering voor staatssoevereiniteit (Osiander, 2001). Voor veiligheid sloten staten zich in de geschiedenis van Europa namelijk aan bij grotere legale politieke eenheden, die wederzijdse staatssoevereiniteit in stand hielden. Deze trend is ook zichtbaar in modern Europa. Staten integreren zich in een legaal regime als de Europese Unie dat territoriale staatssoevereiniteit garandeert (Osiander, 2001). Dit betekent echter niet dat de Europese Unie de rol van de staat gaat overnemen. Volgens Milward moet Europese integratie juist gezien worden als de hergeboorte van de natiestaat.² Zijn onderzoek naar de diplomatieke

---

² Milward gebruikt in zijn onderzoek het concept natiestaat. Hij maakt echter geen onderscheid tussen territoriale staat of natiestaat. Daarom kan zijn concept natiestaat ook toegepast worden als het

geschiedenis van Frankrijk, wijst uit dat Frankrijk Europese integratie gebruikte om haar eigen politieke en economische invloed binnen de Europese gemeenschap te vergroten (Milward, 2014). Inwoners van Europese natiestaten kiezen liever voor nationale autoriteit. Er heerst echter een besef onder de bewoners van staten, dat de staat niet altijd voor veiligheid kan zorgen. Inwoners van staten zijn daarom bereid om enige soevereiniteit op te geven aan een hogere autoriteit als de Europese Unie, zolang dit het belang van de staat dient (Milward, 2014). Staten legitimeren hun semi-staatssoevereiniteit dus binnen het model van de Europese gemeenschap, waarbij staatsgrenzen als letterlijke bescherming van veiligheid dus minder belangrijk worden.

Ten tweede zijn staatsgrenzen vooral een poreuze afbakening van economische staatssoevereiniteit. Staten moeten economisch integreren omdat wederzijdse economische afhankelijkheid territoriale staatssoevereiniteit ondermijnt. De afgelopen decennia sloten veel Europese staten zich aan bij de Europese gemeenschap om hun invloed in de wereldeconomie te vergroten. In de traditionele definitie van staatsgrenzen is de territoriale staat de enige economische actor in het internationale systeem. Buiten de staatsgrenzen om er is er geen macht buiten de staat. Er bestaan dus alleen nationale economieën. Dit is een realistisch argument en volgens Agnew de tweede verkeerde aanname over het statensysteem. Er zijn namelijk ook non-statelijke actoren zoals multinationals. Hierdoor wordt gebied minder belangrijk omdat dit soort bedrijven hun activa makkelijk kunnen verplaatsen tussen territoria. Hierdoor verliezen statelijke actoren de controle over hun gebied (Agnew, 1994). Volgens Ernst B. Haas en Leon Lindberg moet Europese integratie in het licht worden gezien van deze ontwikkeling. Staten konden bepaalde economische problemen niet meer zelf oplossen. Als gevolg ontstond de Europese gemeenschap als politieke organisatie om dit soort problemen op te lossen (Milward, 2007). Er zijn dus politieke processen die territoria overschrijden. Hierdoor ontstaat internationale samenwerking, waarbij staten ook handelen buiten hun eigen staatsgrenzen om.

Ten derde worden staatsgrenzen vooral in stand gehouden door de territoriale integriteitsnorm. De laatste verkeerde aanname over de relatie tussen territorialiteit en staten is dat staatsgrenzen worden gezien als de afbakening van een samenleving (Agnew, 1994). De

---

concept territoriale staat. Volgens Agnew wordt de natiestaat vaak verward met de territoriale staat. Dit is een verklaring waarom onderzoekers binnen de Internationale Betrekkingen nog altijd vast zitten in het idee dat de territoriale staat de belangrijkste actor is in de internationale politiek (Agnew, 1994).

traditionele definitie van staatsgrenzen is gebaseerd op het idee dat staten in het verleden zijn gevormd uit samenlevingen. Toch is collectieve identiteit niet altijd verbonden met staatsgrenzen. Een voorbeeld hiervan is nationalistische identiteit. Volgens filosoof Ernest Gellner is nationalisme het idee dat etnische grenzen gelijk moeten staan aan politieke staatsgrenzen. Vanuit dat opzicht is een natiestaat dus een territoriale staat met een homogene etnische bevolking. Historisch gezien zijn verschillende etnische groepen juist vaak verspreid over verschillende territoriale staten (Gellner, 1983). Volgens een onderzoek van politicologen J. Samuel Barkin en Bruce Cronin moet er dus een onderscheid gemaakt worden tussen twee principes van staatssoevereiniteit. De eerste vorm is territoriale soevereiniteit dat gebaseerd is op historische grenzen. Daarnaast bestaat er zoets als nationale soevereiniteit. Het internationale systeem kan niet gebaseerd zijn op beide vormen van soevereiniteit omdat beide elkaar tegenspreken en daardoor nationale groepen aanspraak maken op territoriale grenzen en vice versa (Barkin & Cronin, 1994). Hierdoor ontstaan spanningen in het moderne statensysteem. Een voorbeeld hiervan is de politieke onrust in Catalonië. De Catalanen willen een eigen staat oprichten. Dit is echter in strijd met de territoriale eenheid die Spanje vormt. Dat Europa vooral bestaat uit territoriale staten komt omdat de huidige internationale orde vooral territoriale staten in stand houdt. In 'The Territorial Integrity Norm: International Boundaries and the Use of Force' van Mark W. Zacher wordt uitgelegd dat in de moderne internationale gemeenschap een norm is ontstaan dat territoriale integriteit, oftewel de staatsgrenzen van landen, niet met geweld mogen worden aangetast (2001). Volgens Zacher hadden staten zowel instrumentele als ideale motieven om territoriale integriteit als internationale norm te implementeren. De instrumentele reden voor Europese landen was dat territoriale expansiedriften van landen konden leiden tot grootschalige oorlogen, zoals gebeurd was in de Eerste en Tweede Wereldoorlog. Dit wilden de Europese landen voorkomen (Zacher, 2001). Daarnaast kregen liberale ideeën de overhand in de internationale discours. Idealen als zelfbeschikking en staatssoevereiniteit sloegen aan bij democratische leiders. Een belangrijk punt dat Zacher noemt is echter wel dat zelfbeschikking bedoeld was voor staten en niet voor etnische groepen. Het recht op zelfbeschikking voor etnische groepen zou leiden tot constante oorlog (Zacher, 2001). Territoriale staatsgrenzen worden dus in stand gehouden door een internationale norm gebaseerd op wederzijdse veiligheid

en zelfbeschikkingsrecht.

Uit deze analyse kunnen we een hypothese over de rol moderne staatsgrenzen opstellen. Het moderne statensysteem is niet langer het zeventiende- achttiende-eeuwse model waarin staatsgrenzen een afbakening waren voor staten met absolute soevereine controle over een territoriaal gebied. Europese staatsgrenzen zijn juist poreus. Hierdoor moeten staten politiek en economisch integreren om hun zelfstandige autoriteit te behouden op het gebied van economie en veiligheid. We zijn echter ook niet op weg naar een postmoderne politieke unie. De territoriale integriteitsnorm bevestigt dat territoriale staatsgrenzen in stand worden gehouden door de internationale orde. In de volgende paragraaf wordt deze hypothese getest aan de hand van de grensverandering in Duitsland tussen 1989 en 1990.

1.4 Staatsgrenzen en de hereniging van Duitsland

Tussen 1989 en 1990 werd een nieuwe Duitse territoriale grens gesticht in het kader van Duitse integratie in de Europese gemeenschap. Na de Tweede Wereldoorlog was Duitsland opgedeeld door de viermogendheden: de Verenigde Staten, de Sovjet-Unie, Frankrijk en Engeland. Politicoloog Hans J. Morgenthau schreef in 1960 in een artikel dat het niet waarschijnlijk dat Duitsland ooit zou herenigen omdat de viermogendheden tevreden waren met de status quo. De val van de Berlijnse muur op 9 november 1989 bracht echter verandering in de status quo. Het gevolg hiervan was namelijk dat er een proces in gang werd gezet om de Duitse Democratische Republiek en de Bondsrepubliek Duitsland opnieuw met elkaar te herenigen. In dit proces probeerden verschillende actoren volgens historicus Mary Elise Sarotte de orde in Europa te herschrijven. Uiteindelijk waren de Duitse bondskanselier Helmut Kohl en de Verenigde Staten volgens Sarotte de grote overwinnaars van deze strijd. Hun doel was om Duitsland te herenigen binnen de bestaande Westerse instituties zoals de West-Duitse grondwet, de NAVO en de Europese gemeenschap (Sarotte, 2011). Uit het Westerse model voor het creëren van de Duitse staatsgrens blijkt dat de rol van staatsgrenzen overeenkomt met de poreuze definitie van staatsgrenzen die opgesteld is in de vorige paragraaf.

Ten eerste kon de Duitse soevereine staat volgens Kohl namelijk alleen voortbestaan binnen de Europese gemeenschap. Na de val van de muur hield Kohl een speech voor het Duitse parlement waarin hij zijn tiendelige plan voor de hereniging van Duitsland uiteenzette. Volgens Kohl was nationale zelfbeschikking van het Duitse volk de basis van hereniging van Duitsland. Daarnaast moest Duitsland echter economisch integreren in Europa. Alleen hierdoor kon de Europese vrede voortbestaan en konden liberale waarden als mensenrechten en democratie beschermd worden (Kohl, 1989). Het bleek dat er veel draagvlak was voor Kohl's visie onder de Duitse bevolking. In 1990 werden de eerste federale verkiezingen gehouden in Oost- en West-Duitsland. De partij van Helmut Kohl, de Christlich Demokratische Union Deutschlands (CDU) behaalde een monsterzege (Sarotte, 2011). Hieruit blijkt dat hoewel de Duitse grens werd hersteld, Duitsland economisch en politiek moest integreren in Europa. De grens van herenigd Duitsland is dus geen harde afbakening van territoriale staatssoevereiniteit maar juist een poreuze grens.

Daarnaast werd de Duitse territoriale staat hersteld en niet de Duitse natiestaat. Op 12 september 1990 werd het Verdrag inzake de afsluitende regeling met betrekking tot Duitsland door de viermogendheden en de twee Duitse staten ondertekend. Hiermee kwam een einde aan de rechten van de viermogendheden over Duitsland (Zelikow en Rice, 1995). Uit dit document blijkt dat Duitsland herenigd zou worden vanuit het zelfbeschikkingsrecht van de Duitsers, maar dat de nieuwe grens stopte bij Poolse grens zoals deze was aangelegd na de Tweede Wereldoorlog (Final, 1990) Dit was niet per se vanzelfsprekend omdat in de Poolse gebieden achter de Oder-Nesse lijn veel Duitstalige inwoners woonden omdat dit gebied voor de Tweede Wereldoorlog bij Duitsland had behoord (Sarotte, 2011). Er werd dus een nieuwe territoriale grens gecreëerd op basis van de territoriale integriteitsnorm. Er werd een grens gesticht op basis van zelfbeschikking maar hierbij werd geen rekening gehouden met nationalistische sentimenten.

In 1990 ontstond er een nieuwe Duitse grens uit de hereniging van Oost- en West-Duitsland. Het beeld sluit aan op de hypothese uit de vorige paragraaf. De nieuwe Duitse grens was een territoriale grens, maar geen afbakening van absolute soevereiniteit omdat Duitsland politiek en economisch zou integreren in Europa om zo de Europese vrede te bewaren.

1.5 Conclusie

In dit interdisciplinaire gedeelte werd gekeken naar de relatie tussen staatsgrenzen en het gedrag van staten. Uit de conceptuele analyse van de concepten staatssoevereiniteit, staat en territorialiteit vanuit historisch perspectief, kunnen we twee dingen concluderen. Ten eerste kan de traditionele definitie van staatsgrenzen niet gebruikt worden om het gedrag van moderne Europese staten te verklaren. Ten tweede moeten neorealistische, realistische en liberale onderzoekers binnen de internationale betrekking in acht nemen dat moderne staatsgrenzen poreus zijn. Dit verklaart waarom staten economisch en politiek integreren in een legaal politieke organisatie als de Europese Unie. Dit doen ze namelijk om hun soevereine politieke en economische macht te behouden. Hiermee gaan staten en staatsgrenzen niet verdwijnen. Staatsgrenzen zijn niet langer een harde afbakening maar een poreuze symbolische afbakening van staatssoevereiniteit.

2. De relatie tussen het postkolonialisme en de staatsgrens

Staatsgrenzen zijn, naast de zichtbare lijnen die te zien zijn op een kaart, complexe sociale constructies die zijn opgebouwd uit verschillende lagen.

De afgelopen jaren hebben culturele en economische mondialisering geleid tot een meer geïntegreerde en multiculturele wereld. De toegang tot verschillende faciliteiten en middelen voor een betere kwaliteit van het leven is in de afgelopen jaren verhoogd. Echter, dit heeft ook een tegengeluid aangewakkerd binnen gemeenschappen die juist een daling zien in hun toegang tot deze faciliteiten en leefkwaliteit (Collins, 2016). Dit tegengeluid zien we terug in het hedendaagse politieke klimaat van Europa. De achterban van rechtse/rechts extremistische partijen als de PVV in Nederland, Front National in Frankrijk en de SVP in Zwitserland groeit. Bovendien is de reactie van de samenleving, overheden en autoriteiten omtrent deze groep verandert van een sterke veroordeling naar een gedoogbeleid (JOOP, 2016). Deze trend is terug te zien in landelijke media en binnen de politiek. De manier waarop mensen met een migratieachtergrond centraal lijken te staan in het debat omtrent het versterken of verzwakken van de staatsgrenzen toont het culturele onderscheid dat gemaakt wordt tussen mensen die binnen de West-Europese staatsgrenzen het agentschap hebben om vrij, zonder problemen, rond te reizen en degenen voor wie de grenscontroles versterkt moeten worden.

Het wegcijferen van culturen en etniciteiten die niet passen binnen de dominante culturele westerse norm en het groeiende verzet tegen niet-westerse migranten en vluchtelingen toont een andere kant van de rol van West-Europese staatsgrenzen. Door in te gaan op het sociale construct omtrent staatsgrenzen, en de ideologische rol die de grenzen vervullen voor de bevolking binnen de staten wordt in dit hoofdstuk kritisch gekeken naar de sociale rol van West-Europese staatsgrenzen en de manier waarop de staatsgrenzen een scheiding lijken te maken tussen het westen en de rest van de wereld.

De West-Europese staten, met name: Nederland, België, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk, hebben overzees hun grenzen vergroot door koloniale overheersing in het verleden. Het kan zelfs beargumenteerd worden dat de huidige staatsgrenzen een politieke uitvinding zijn

van de Europese moderniteit, politiek gevestigd door de Westfaalse orde en verspreid over de wereld door het kolonialisme (Mignolo, 1999). Er zijn verschillende theorieën omtrent de invloed van het kolonialisme op het hedendaagse culturele gedachtegoed en binnen dit hoofdstuk zal dan ook gekeken worden naar de manier waarop dit gedachtegoed een rol speelt binnen de sociale context van staatsgrenzen en de vorming van een culturele essentie binnen de naties.

Als eerste zal er gekeken worden naar de manier waarop de moderne West-Europese staatsgrens een sociaal construct is. Hierna zal er ingegaan worden op de culturele essentie van de westerse staten, en de manier waarop de westerse identiteit zich presenteert als het tegenovergestelde van niet-westerse culturen. De rol van het koloniale gedachtegoed binnen de hedendaagse grenspolitiek zal in dit hoofdstuk naar voren komen om een inzicht te geven in de rol van de moderne West-Europese staatsgrens; de staatsgrens als een reflectie van de West-Europese norm, en de manier waarop grenzen onderdeel zijn van de vorming van een identiteit.

2.1 De sociale constructie van grenzen

In 1966 brachten sociologen Thomas Luckmann en Peter Berger het boek: *The social construct of Reality* uit. In dit boek werd de term: ‘sociaal construct’, geïntroduceerd. Volgens Luckmann en Berger kan het sociaal construct worden gedefinieerd als: de theorie omtrent de manier waarop kennis, omgang tussen mensen en het alledaagse leven geïnterpreteerd wordt door de mens en door deze interpretatie betekenis krijgt (Berger & Luckmann, 1966). Het bestaan van een staat is afhankelijk van een onderlinge overeenkomst over het bestaan van de grenzen. De West-Europese Staten en zijn grenzen zijn dus ook sociale constructen. Bovendien bestaat er, ondanks dat het onmogelijk is voor de burgers van een land al zijn of haar landgenoten te ontmoeten, een gevoel van onderlinge verbondenheid. Deze verbondenheid is dus *Imagined*, of ingebeeld en tekent zich als de nationaliteit (Anderson, 2006).

Antropoloog en politicoloog Benedict Anderson beschrijft dit fenomeen in zijn boek: *Imagined Communities*. Mensen vormen gemeenschappen op basis van eigenschappen als: huidskleur, *gender* of afkomst. Dit zijn eigenschappen waar niet voor gekozen kan worden.

Daarom vormen ze een gevoel van ‘broederschap’ binnen de gemeenschap (2006). De nationaliteit van de West-Europese staten is gebaseerd op een *Imagined Community*. De essentie van een staat, hetgeen onderdeel is van de culturele identiteit van zijn burgers, wordt dus gevormd vanuit ‘niet gekozen eigenschappen’.

In Nederland, bijvoorbeeld, kan de culturele essentie gezien worden als ‘Nederlandsheid’ en is bepalend voor wie binnen Nederland als Nederlands gezien wordt en wie niet. Een migrant is iemand die buiten de Nederlandse essentie valt en volgens antropologe en Emeritus hoogleraar Gloria Wekker heeft deze term binnen de Nederlandse context een raciale achtergrond:

Het specifieke gebruik van de term ‘migrant’ is in een Nederlandse context problematisch, omdat, afhankelijk van het geboorteland en met name bij de vier grootste migrantengroepen –Turken, Surinamers, Antillianen en Marokkanen –, de kinderen en kleinkinderen van migranten tot de vierde generatie migranten genoemd blijven, volgens CBS (2018, pp. 15-16).

Dit toont aan dat etniciteit een rol speelt binnen de essentie van een staat. Wekker beschrijft dit binnen Nederland als: “Dus ondanks de diepgaand gemengde samenstelling van de Nederlandse bevolking, in termen van raciale of etnische oorsprong, is de dominante representatie van het Nederlanderschap er een van wit, christelijk of seculier zijn” (2018, pp. 17). De staat wordt gezien als een diepe, horizontale broederschap, maar om deel uit te maken van de gemeenschap is er meer dan alleen een identiteitskaart nodig. Binnen Nederland is het hebben van een Nederlandse identiteit niet voldoende voor het onderdeel zijn van de gemeenschap. Er zitten grenzen aan de *imagined community* en de mensen die buiten de culturele identiteit van de staat vallen, worden niet als onderdeel van de gemeenschap gezien. In theorie zouden *Imagined communities* grenzeloos ver kunnen reiken. Echter, in de praktijk zit er om een samenleving een grens die de scheiding maakt tussen de ene staat en de omliggende staten en versterkt hiermee het onderliggende gemeenschapsgevoel.

De West-Europese staatsgrenzen hebben een ideologische rol binnen de samenleving. Ze vormen een grens rondom een gemeenschap, die zich heeft gevormd op basis van

overeenkomstige eigenschappen. De diversiteit binnen de West-Europese samenleving weerspiegelt daarnaast de complexiteit van de West-Europese staten, hun culturele essentie, en hun grenzen. Wanneer de culturele essentie van de staten zich kadert omtrent uiterlijke kenmerken als huidskleur, en de grenspolitiek een reflectie is op deze culturele essentie, toont dit een ongelijke verhouding omtrent het Westerse grensbeleid en wie binnen Europa vrij mag rondreizen en voor wie de grenzen dicht moeten. De rol van Westerse staatsgrenzen is dus meer dan alleen een 'lijn' tussen landen. Het is de plek waar het onderscheid wordt gemaakt tussen de Westerse gemeenschap en de rest van de wereld. De vraag is nu: is het een probleem dat een grensbeleid de essentie van een gemeenschap reflecteert? Cultuur is een belangrijk onderdeel binnen de essentie van een staat, maar de Westerse 'cultuur' is een complex en controversieel onderwerp met een imperialistisch verleden.

2.2 De westerse cultuur en het kolonialisme

Europa verkeert al meer dan 400 jaar in een grensverleggend klimaat. Verschillende studies wijzen erop dat de huidige Westerse cultuur in de koloniale tijd vorm heeft gekregen door culturele differentiatie, de constructie van de koloniale bevolking in de literatuur, kunst en wetenschap en de promotie van de superieure rol van de westerse kolonialisten (Saïd, 2003). Het kolonialisme werd opgebouwd door het westen als een beschavingsmissie. De westerse cultuur werd neergezet als de superieure cultuur die beschaving kwam brengen aan de inferieure cultuur van de koloniën. In de negentiende eeuw werd de tegenstelling tussen het superieure westen en de 'rest' ondersteund door het cultureel Darwinisme als pseudo-wetenschappelijke onderbouwing voor de inferioriteit van de niet-westerse samenlevingen (Essed, 1991). Dat de bevolking van de koloniën en de desbetreffende cultuur niet gelijk stond aan de Westerse samenleving werd op wetenschappelijk gebied onderbouwd.

Deze tegenstelling tussen superieur en inferieur berust op het idee dat culturen op zichzelf staande statische entiteiten zijn (Bhabha, 2003). Kritische theoreticus Homi Bhabha ziet de statische, pure cultuur als een mythe, ontstaan uit het benadrukken van de isolatie van een cultuur, waarbij de invloed die culturen op elkaar hebben wordt vergeten. Een grens kan gezien worden als een scheiding tussen culturen, waarbij het benadrukken van de verschillen onderdeel

is van het creëren van een cultuur. De macht voor de vorming van de betekenis van de culturen lag in de koloniale tijd bij de onderdrukkende Westerse cultuur. Zij hadden het agentschap om zichzelf te presenteren binnen de kunst, literatuur en wetenschap en de macht om de cultuur van de koloniën te representeren. Volgens literatuurwetenschapper Edward Said, is de representatie en constructie van de *Oriënt* (de wereld ten Oosten van het continent Europa) onderdeel van de constructie van de Westerse cultuur (Said, 2003). Nog steeds bevindt de westerse wereld zich in de machtspositie om zichzelf te representeren als de norm en daarbij de ander te determineren als de ‘ander’. Dus behalve dat de koloniale constructie van de Oriënt nog steeds onderdeel is van de hedendaagse perceptie op landen als: Turkije, het Midden-Oosten en Azië, hebben deze landen nog steeds niet de macht om de hedendaagse representatie van deze gebieden in het Westen te veranderen.

De representatie van de Oriënt speelt een groeiende rol binnen rechtse/rechts extremistische groeperingen die de Europese grenzen willen versterken. Een onderliggende implicatie die we hier terugzien is dat de Euro-Amerikaanse cultuur wordt geaccepteerd als de norm en de positieve standaard (Essed, 1991), en de gekleurde mensen de eeuwige buitenstaanders zijn (Wekker, 2018). Het westen heeft dus nog steeds de macht binnen de politiek en media om zichzelf en de ‘ander’ te representeren.

Tijdens de campagne van de Nederlandse gemeenteraadsverkiezingen in maart van dit jaar bracht de PVV een filmpje uit waarin de Islam verwoord werd als: ‘Dodelijk, ondemocratisch, gedwongen huwelijken en terreur’ (PVVpers, 2018). In dit filmpje wordt met bloedrode letters de ‘Oriënt’, het oosten, gerepresenteerd als een gevaar voor de Westerse cultuur. Deze voorstelling is een weerspiegeling van de manier waarop een negatieve representatie van de Oriënt in de westerse samenleving tegelijkertijd een positieve tegenstelling van de eigen cultuur neerzet. In dit filmpje wordt Nederland dus indirect neergezet als de ontwikkelde samenleving met een democratie en gelijke rechten.

De manier waarop de Westerse cultuur betekenis krijgt door zijn bestaan in relatie tot, en als positieve tegenstelling van andere culturen kan gezien worden als culturele differentiatie (Bhabha, 2003). Dit koloniale gedachtegoed met de superieure/inferieure tegenstelling maakt dus

onderdeel uit van de vorming van de Westerse cultuur en de identiteit van de mensen binnen de Westerse staten.

2.3 De vorming van identiteit

Volgens Luckmann en Berger valt de identiteit van mensen ook onder het sociaal constructivisme (1966). Een identiteit vormt zich door middel van sociale processen en ontstaat onder andere vanuit een samenwerking tussen het individuele bewustzijn en de sociale structuur (1966). Tevens kan de identiteit gezien worden als een reactie op de sociale structuur van een samenleving en is dus net als een samenleving onderhevig aan verandering (Luckmann en Berger, 1966).

Gloria Wekker schrijft in het boek *Witte onschuld* dat het ‘gevoel over het zelf’, de manier waarop het westen zichzelf identificeert, ofwel: de westerse identiteit vormt, vanuit het ‘culturele archief’ te ontdekken is (2018). Dit culturele archief, dat zijn ontstaan vindt in een negentiende-eeuws Europees raamwerk, bestaat uit een diepe structuur van ongelijke gedachten en gevoelens, gebaseerd op ras, en de veronderstelling dat onderworpen rassen overheerst moesten worden door het ras dat het recht verdiende zich uit te breiden tot buiten zijn eigendom (Wekker, 2018). Uit deze ras theorieën en daarop gebaseerde onderdrukking is het ‘culturele archief’ gevormd. Dit archief bevindt zich volgens Wekker (2018) in: “De manier waarop we denken, dingen doen en naar de wereld kijken, in wat we (seksueel) aantrekkelijk vinden, in de manier waarop onze affectieve en rationele economieën zijn georganiseerd en onderling verbonden zijn” (pp.33). Identiteit vormt zich vanuit sociale processen en de structuur van de samenleving. Het culturele archief is onderdeel van deze processen en is dus ook onderdeel van onze identiteit, net als de koloniale vorming van de westerse cultuur en de ‘ander’. Al deze aspecten maken dus onderdeel uit van de Westerse essentie. Deze essentie is op zijn beurt weer onderdeel van het gedeelde gemeenschapsgevoel en de vorming van het grensbeleid.

2.4 De grens tegen migratie

Het oude koloniale model van het openlijk benadrukken van de inferioriteit van niet westerse culturen of etniciteiten is misschien voorbij, maar, zoals hoogleraar Critical Race, Gender and

Leadership Studies Philomena Essed schrijft in *Understanding Everyday racism*, etnische vormen van onderdrukking zijn daarvoor in de plaats gekomen (1991). Deze vormen worden gevoed door een sterke en groeiende (nationalistische) identificatie met de culturele achtergrond van de dominante groep in de westerse staten (Essed, 1991). Een onderdeel van deze culturele achtergrond is dus het ongelijkheids-denken dat voortkomt uit de koloniale tijd.

Europese staten identificeren zichzelf niet als *melting pots* of immigratie-staten; landen bestaande uit mensen met verschillende culturele achtergronden, ondanks dat een substantieel deel van de West-Europese burgers geboren is buiten de grenzen van de Europese Unie (Madsen & Naerssen, 2003). Binnen Nederland heeft op dit moment, gemeten in januari 2018, 22% van de samenleving een migratie achtergrond (waarbij geen onderscheid is gemaakt tussen westerse-, en niet westerse migranten) (CBS, 2018). Dit aantal is groeiende, en de discussies omtrent de immigratie en de gevolgen hiervan op de ‘Nederlandse identiteit’ groeien ook.

In 2000 schreef Paul Scheffer, een toenmalig lid van de Partij Van De Arbeid, een artikel genaamd: ‘Het multiculturele Drama’ in het NRC handelsblad waarin hij pleitte voor het meer serieus nemen van de: ‘Nederlandse geschiedenis en tradities’. In andere woorden: hij wilde de traditionele normen van de Nederlandse *Imagined community* versterken. Een multiculturele samenleving wordt steeds vaker binnen de Nederlandse media en politiek gekaderd als een aanval op de Nederlandse identiteit en cultuur. Zo wil de politieke partij: ‘Leefbaar Rotterdam’ een grotere controle op de opening van nieuwe ‘buitenlands’ uitzierende winkels in Rotterdam, om het verdwijnen van de ‘herkenbare Nederlandse straten’ tegen te gaan (Leefbaar Rotterdam, z.d.). Binnen dit politiek-ideologische klimaat bestaat er een nogal sceptische kijk op pleidooien voor tolerantie en democratie. Multiculturalisme en samenleven met verschillende culturen wordt afgewezen. Het hebben van een dubbel paspoort wordt bijvoorbeeld binnen de rechtse politiek in Nederland afgekeurd. De PVV werkt momenteel aan een wet om het hebben van twee paspoorten te verbieden (Naber, 2017). Transnationalisme; het hebben van een grensoverschrijdende identiteit of nationaliteit, wordt dus gezien als iets dat de integratie van migranten belemmert. De Nederlandse identiteit wordt dan als dusdanig gedefinieerd dat het niet mogelijk is om binnen deze identiteit een andere nationaliteit te hebben. Concepten van identiteit zijn geconstrueerd door de Westerse samenleving. Ook de integratie is geconstrueerd en wat het

betekent om geïntegreerd te zijn binnen een samenleving. Er wordt selectief omgegaan met grensoverschrijdend gedrag en grensoverschrijdende identiteiten (Madsen & Naerssen, 2003), waarbij er dus onderscheid wordt gemaakt tussen westerse en niet-westerse migratie, lokale en internationale integratie en “positieve” en “negatieve” transnationaliteit.

2.5 Conclusie

In de afgelopen jaren zijn door de toenemende terroristische dreigingen in Europa de grenscontroles toegenomen. De Europese staatsgrenzen kunnen gezien worden als sociale constructies. Het bestaan van de grens is namelijk afhankelijk van een onderlinge overeenkomst tussen de gemeenschap binnen de staten en de mensen daarbuiten. De West-Europese staatsgrenzen hebben een ideologische rol binnen de samenleving. Ze vormen een grens rondom een gemeenschap, die zich heeft gevormd op basis van overeenkomstige eigenschappen. Deze *imagined community* speelt een rol binnen de vorming van staatsgrenzen en het politieke grensbeleid. De culturele essentie binnen een samenleving zorgt voor een onderling gevoel van herkenning en is onderdeel van de vorming van de Westerse culturele identiteit waarom heen de westerse grenzen zijn gevormd. De manier waarop de culturele essentie een onderdeel is van de sociale constructie van een staat toont de moeilijkheid van de integratie van niet-witte mensen binnen Europa. Hoe is het mogelijk om onderdeel te worden van een staat, wanneer je altijd als buitenstaander wordt gezien omdat je de niet-gekozen eigenschappen van de culturele essentie mist?

Het probleem binnen de westerse grens als emotioneel kader is dat de scheiding die gemaakt wordt tussen de mensen die vrij mogen rondreizen en degenen die aan de grens worden tegengehouden, voortkomt uit een ongelijk gedachtegoed en het ongelijkheid produceert. Het culturele archief en het koloniale gedachtegoed tonen aan op wat voor manier het raciale onderscheid, voortkomend uit de koloniale tijd, invloed heeft op het Europese gedachtegoed van de 21ste eeuw. De culturele essentie van een staat, die mede de nationale identiteit vormt, wordt opgemaakt uit verschillende eigenschappen, waaronder de huidskleur van de leden van een staat. De west Europese cultuur heeft zichzelf gevormd in de koloniale tijd door de Oriënt te

representeren als tegengesteld aan de westerse cultuur. De hedendaagse representatie van de Oriënt in de media en politiek en de manier waarop dit de Europese identiteit vormt, komt overeen met de manier waarop dit in de koloniale tijd werd gedaan.

Door mondialisering lijken de grenzen minder aanwezig te zijn en zijn de Europese landen meer divers geworden. Toch heeft de diversiteit binnen de samenleving geen invloed op hetgeen gezien wordt als de culturele essentie of de cultuur van een staat. Integendeel, de komst van de ‘ander’ wordt binnen de Europese media en politiek beschouwd als een gevaar voor de desbetreffende cultuur en zijn westerse normen en waarden. De moderne Europese staatsgrenzen reflecteren dus een scheidslijn tussen het zelf-gerepresenteerde: moderne, geciviliseerde Westen en de, ook door het westen gerepresenteerde, ‘ander’.

3. Technologische innovaties en staatsgrenzen

Wanneer je per vliegtuig reist tussen verschillende landen kom je douaniers tegen die je paspoort controleren, je moet door een detectiepoort en je bagage wordt gescand. Reis je per trein, dan komen er hooguit douaniers langs om je paspoort te controleren. Wie regelmatig per trein naar het buitenland reist kan zich niet aan de indruk onttrekken dat etnisch geprofileerde passagiers vaker om hun identiteitsbewijs wordt gevraagd. In de auto of op de fiets kun je ongecontroleerd de staatsgrenzen tussen Schengenlanden passeren. Een staat probeert de veiligheid te waarborgen, maar ook de mobiliteit tussen landen te vergemakkelijken. Dit gaat niet altijd samen. Mobiliteit is belangrijk voor toerisme, handel en cultuur. Uitwisseling van goederen, mensen en kennis zijn cruciaal voor de economische groei van een land (Solow, 1956). De keerzijde is dat ongewenste personen en goederen, zoals criminelen of drugs, de veiligheid in gevaar kunnen brengen.

Het controleren van de bewegingen van personen naar de EU en naar de rest van de wereld wordt steeds meer een technologisch kwestie (Lyon, 2005). Dit paper onderzoekt de bijdrage van technologische innovaties aan moderne staatsgrenzen in Europa in het licht van de spanning tussen mobiliteit en veiligheid van personen.

Technologische innovaties zijn nieuwe technieken of een combinatie van technieken die toegepast worden om de productiviteit te verhogen, nieuwe markten aan te boren en/of als hulpinstrument te dienen (Garcia & Calantone, 2002). De detectiepoort, de paspoortcontrole en de bagage scanner zijn voorbeelden van technologische innovaties die grenscontrole ondersteunen en ongewenste individuen buiten de staatsgrenzen te houden. Migratiebeleid en mobiliteitsmanagement van landen zijn nauw verbonden met technologische innovaties die de bewegingen van migranten, reizigers en burgers observeren en controleren om de veiligheid te waarborgen (Dijstelbloem, 2009).

Technologie kan ervoor zorgen dat de uitwisseling van mensen gestroomlijnd en efficiënt verloopt. Van de technologie wordt verwacht het ‘gewenste’ van het ‘ongewenste’ te onderscheiden. Toeristen, legale vracht en zakenmensen moeten zo min mogelijk weerstand ondervinden om een land binnen te treden, terwijl terroristen, illegale vracht en ongewenste

migranten uitgesloten moeten worden. Guiraudon en Joppke (2001) beschrijven dit als de paradoxale verenging van gesloten staten en open economieën in de geglobaliseerde wereld.

Dit paper beschrijft de opkomst van het migratiebeleid, toepassing van technologieën, en de neveneffecten van het gebruik van technologieën. Startpunt van het literatuuronderzoek was de ‘De migratiemachine’ van Dijstelbloem en Meijer (2009). Dit boek is het resultaat van een door het Rathenau Instituut uitgevoerd onderzoek naar de effecten en neveneffecten van verschillende vormen van migratie-technologie. Vervolgens is het onderzoek uitgebreid naar literatuur over de rol die technologische innovaties spelen in het dilemma tussen het vergroten van de mobiliteit en het waarborgen van de veiligheid van burgers.

3.1 Technologie en beleid

Staatsgrenzen worden volgens Salter (2004) gedefinieerd door de fysieke grenzen van een land, maar ook door internationale erkenning van de staatsgrenzen inclusief toegangspoorten zoals havens, luchthavens en treinstations. Bij grensbeleid wordt onderscheid gemaakt tussen de burgers van het land, wenselijke en onwenselijke reizigers. Torpey (2001) beschrijft in zijn boek dat de bescherming van staten omschreven kan worden als het handhaven van de fysieke en bureaucratische macht om ‘gevaarlijke’ reizigers buiten te sluiten.

Een migratiebeleid om insluiting en uitsluiting van mensen te reguleren is in Nederland sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw een politiek beladen en belangrijk onderwerp geworden. Dit kwam door de toenemende mobiliteit van mensen, waardoor het gemakkelijker werd voor burgers om zich in andere landen te vestigen waar de kansen beter zijn. In de agrarische sector werden buitenlandse werkkrachten aangenomen om werk te doen waardoor er in de nationale bevolking geen werknemers meer voor te vinden waren. Tijdelijke werkkrachten gingen niet meer terug naar hun thuisland en vestigden zich in Nederland met hun families. Dit zorgde voor toenemende migratiestromingen. Als gevolg hiervan werd het migratiebeleid restrictiever en selectiever (Dijstelbloem & Broeders, 2015).

Sinds gebeurtenissen van 9/11, de *war on terror*, de toegenomen ongerustheid over de moslimbevolking en de vluchtelingencrisis heeft het grensbeleid zich de afgelopen jaren steeds verder ontwikkeld om de veiligheid en mobiliteit te waarborgen (Dijstelbloem, 2009).

De vorming van Europese Unie (EU) en het daarbij behorend migratiebeleid, spelen hier een belangrijke rol in. Het EU-grensbeleid bestaat uit de samenwerking en coördinatie tussen de EU-landen omtrent internationale georganiseerde criminaliteit, cybercriminaliteit, rampen en terrorisme (European Commission, 2014). De EU probeert met haar grensbeleid voor een vlotte grensoverschrijding te zorgen, de binnenkomst van bonafide reizigers te versoepelen en tegelijk de veiligheid te versterken. Veiligheidsbeleid en migratiebeleid worden hier op een schijnbaar vanzelfsprekende wijze met elkaar verbonden,

De verandering van het grensbeleid resulteert zich in een zogeheten *surveillance society*, het idee van constante en totale observatie (Van der Ploeg & Sprenkels, 2009). Overheden passen een grote selectie aan maatregelen toe om de bevolking te kunnen monitoren. Dijkstra (2009) geeft twee redenen waarom de overheid dit doet. Ten eerste om de bevolking te ontwikkelen tot goede burgers. Een voorbeeld hiervan is het bijhouden van dossiers over individuen die gebruikt worden om hen te evalueren en adviseren, zoals schooldossiers. De tweede reden is het controleren van de bevolking. Zoals de paspoortcontrole bij de luchthaven of je Burgerservicenummer invoeren bij een uitkeringsaanvraag.

Door registratie en documentatie krijgt de overheid meer grip op het territorium en bevolking. Grensbeleid is uitgegroeid van enkel bescherming aan de staatsgrenzen tot een *smart border*, waarbij de controle over een groter uitgestrekt gebied de bevolking monitort en bewaakt. De technologische innovaties hebben ertoe geleid dat de grens tegenwoordig ‘overal’ is (Broeders, 2007).

3.2 De toepassing van technologie

Doordat de grens overal is, kan die ook overal overschreden worden. Door op grotere schaal samen te werken, zoals dat tussen de EU-landen gebeurt, is er niet alleen surveillance bij de grens, binnen het land, maar ook in het land van herkomst. Daarnaast is er meer kapitaal en capaciteit beschikbaar voor nauwkeurige technologie om opsporing, detectie, herkenning en uitwisseling van personen mogelijk te maken (Broeders, 2011).

Het paspoort is een voorbeeld van hoe een technologische innovatie invloed kan hebben op grenzen en het daarbij behorende grensbeleid. Het paspoort is een hulpmiddel bij het

identificeren, classificeren, te volgen en te reguleren van individuen (Salter, 2003). De eerste paspoorten waren per land verschillend en eenvoudig na te maken. De technologie om een paspoort te produceren is bewust complex gemaakt met watermerk en chips. Vanwege de complexe technologie om een paspoort te produceren was er voor het eerst een fysiek middel om de nationaliteit van personen vast te stellen en daarmee de mobiliteit van individuen te reguleren (Salter, 2004).

De steeds verdergaande registratie van migranten en reizigers wordt tevens gekenmerkt door de toenemende inzet van biometrie. Met geavanceerde technologieën kunnen steeds meer ‘verborgen’ gegevens gelezen worden van migranten. Een voorbeeld hiervan is de invoering van DNA-tests voor minderjarige asielzoekers in Frankrijk om voor gezinshereniging in aanmerking te komen. Hun DNA-profiel wordt vergeleken met het DNA-profiel van de ouders om vast te stellen of er een biologische verwantschap is (Heuvel-Vromans, 2009).

Een ander voorbeeld is de botscan. Met deze scan kan de leeftijd van minderjarige asielzoekers worden bepaald. Voor asielzoekers zijn er voordelen wanneer zij minderjarig zijn, hierom wordt er ook vaak over leeftijd gelogen. Vanwege het ontbreken van identiteitsgegevens kon dit in eerste instantie niet gecontroleerd worden, maar door de botscan is dit wel mogelijk geworden. Bij de botscan wordt er gebruik gemaakt van röntgenfoto's die de skeletrijping zichtbaar maken, waaraan vervolgens te bepalen is tussen welke marges de leeftijd van de desbetreffende persoon moet vallen. Beide biometrische technieken kunnen misbruik voorkomen, zodat alleen de asielzoekers die wel recht hebben op een verblijfsvergunning er eentje krijgen (Heuvel-Vromans, 2009). Officieel gebeurt het ondergaan van een botscan op vrijwillige basis, waarbij sprake is van *informed consent*. Dit is een voorgelichte schriftelijke verklaring waarbij de vreemdeling toestemming geeft voor het leeftijdsonderzoek. In de praktijk is hier echter geen sprake van vrijwilligheid of *informed consent*. Dit komt door de consequenties die worden opgelegd wanneer er niet wordt meegewerkt aan het onderzoek; namelijk dat de minderjarige asielzoeker de verdere asielprocedure wordt behandeld als volwassene en geen aanspraak meer kan doen op de speciale rechten die voor minderjarige gelden (Heuvel-Vromans, 2009). Naast het zogenaamde *informed consent* moet er gewaakt worden of het lichaam van de migrant niet belangrijker wordt dan het vluchtverhaal. Op dit

moment vindt de botscan plaats na het eerste verhoor, wat als gevolg heeft dat dit nadelig kan uitpakken voor de beoordeling. Het verhaal van de vluchteling komt hierdoor op de tweede plaats. Beter zou zijn als het vluchtverhaal centraal staat en botscan dient als ondersteunend bewijs. De technologische innovaties moeten niet de overhand krijgen (Heuvel-Vromans, 2009).

Hierboven is beschreven hoe technologie bijdraagt aan het verschaffen van informatie over individuen om veiligheid binnen een land te waarborgen door ongewenste personen tegen te houden of uit te zetten. Naast het handhaven van veiligheid wordt technologie ook ingezet als hulpmiddel om personen juist over de grens te helpen. Een voorbeeld hiervan is de spraaktechnologie die sinds 2006 wordt toegepast bij inburgeringsexamens in Nederland. Het inburgeringsexamen is verplicht voor migranten die een voorlopig verblijfsvergunning aanvragen. Het examen toetst de kennis over de samenleving en de Nederlandse taal. Tijdens het examen wordt onder andere de taalvaardigheid van de kandidaten getoetst aan de hand van een mondelinge overhoring. Deze wordt afgenomen door een computer die gebruik maakt van spraaktechnologie om de taalvaardigheid van de migrant te testen. De computer beoordeelt zelf de antwoorden en beslist over het feit of de migrant slaagt of zakt voor zijn of haar inburgeringsexamen. Wanneer iemand niet kan integreren door aan de eisen van de technologie te voldoen, kan deze uitgezet worden. (Willems, 2009). De spraaktechnologie is een voorbeeld van hoe integratie, door middel van technologische innovaties, verweven raakt met grensbeleid. Staatsgrenzen worden op deze manier meer een proces, dan enkel alleen een fysieke afscheiding tussen twee landen.

3.3 Neveneffecten

Om een goede mobiliteit van personen tussen landen te behouden en te bevorderen, moet de grens efficiënt, snel en scherp onderscheid kunnen maken tussen gewenste en ongewenste personen. Een van de fundamentele doelstellingen van de EU is een ruimte zonder interne grenzen, waar mensen kunnen reizen, leven en werken in alle vrijheid, met de zekerheid dat hun rechten volledig gerespecteerd worden en hun veiligheid gewaarborgd wordt (European Commission, 2014). Bij elke maatregel en technologische innovatie moet het vergemakkelijken van mobiliteit worden afgewogen tegen de bijkomende veiligheidsrisico's en andersom.

Onbedoelde neveneffecten van effectieve grensbewaking en controle liggen vaak op het vlak van mensenrechten, discriminatie en privacy. Waar DNA-testen uitkomst bieden bij het vaststellen van familierelaties, treden ethische vraagstukken op over het recht om dit onderzoek uit te voeren en het verzamelen van persoonlijke informatie roept vragen op over het schenden van privacy. De toepassing van technologie in het grensbeleid om informatie te winnen over de bevolking en reizigers geeft bescherming, maar zorgt ook voor onrust. Er ontstaan nieuwe dilemma's over insluiting en uitsluiting van personen en over het belang van de territoriale natiestaat ten opzichte van een mondiale kosmopolitische wereld (Friese & Mezzadra, 2010). Het is elke keer weer een afweging tussen vergroting van de mobiliteit en handhaving van de veiligheid.

Om onderscheid te maken tussen gewenst en ongewenst, wordt een risicoanalyse gemaakt van individuen aan de hand van zogenaamde profielschetsen op basis van statistiek, sociologie en verhalen. Een voorbeeld hiervan is het label *high-risk* individuen dat in Amerika wordt toegepast. De classificering als *low-risk* of *high-risk* individu berust meer op verdenkingen van de profielgroep waartoe iemand behoort dan feitelijke kennis over het individu (Salter, 2004). Dit uitsluiten van bevolkingsgroepen op basis van een risicoanalyse is problematisch en per definitie discriminerend. Beleidsmakers en wetgevers lijkt vaak de noodzaak te ontbreken om vast te stellen of de maatregelen in het grensbeleid in strijd zijn met het non-discriminatierecht volgens het Europees recht (Brouwer, 2009).

Grenscontrole beperkt zich niet tot insluiting en uitsluiting van mensen aan de grens; in de *surveillance society* gaat het om constante en totale observatie van personen in hun dagelijks doen en laten. Technologische innovaties hebben een belangrijke rol in het steeds nauwkeuriger traceren van illegale migranten, de toelatingsprocedure van asielzoekers en het opsporen van criminelen. Totale observatie strekt zich uit naar het online-gedrag van individuen, met wie ze contact hebben via hun mobiele telefoon en wordt hun internetgedrag gemonitord. Met deze data worden de persoon en zijn omgeving in kaart gebracht. De vergaarde data kan ook worden opgeslagen voor eventueel toekomstig gebruik (Van der Ploeg & Sprenkles, 2009).

Het bezit van deze data brengt een verantwoordelijkheid met zich mee, omdat het kan gaan over zeer privacygevoelige informatie. Het is van belang dat er verantwoordelijk wordt

omgegaan met deze informatie en dat het goed wordt benut, maar ook de risico's zullen geminimaliseerd moeten worden. Verkeerd gebruik van informatie kan leiden tot onterechte behandeling (Meijer, 2009). Het is van belang om een goed beleid op te stellen in hoeverre de overheid gebruik mag maken van persoonlijke informatie, omdat dit een schending kan zijn van de privacy van zowel de nationale bevolking als migranten. Een voorbeeld hiervan is de schending van het medisch beroepsgeheim of het prijsgeven van gevoelige informatie over het geloof of gezondheid van een individu (Brouwer, 2008).

De meningen over de tegenstelling veiligheid en privacy zijn verdeeld. Zo is er onlangs gestemd in Nederland voor de nieuwe Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten (Wiv). Deze wet maakt het voor inlichtingendiensten gemakkelijker maken om data van burgers en hun omgeving te verzamelen. De uitslag van het referendum was dat 48,7 procent tegen de Wiv en 47,3 procent voor, 4 procent stemde blanco (Volkskrant, 2018). Uit de uitslag blijkt dat ongeveer de helft van de bevolking tegen het grootschalig schenden van privacy is. Voor de overheid bleek deze uitslag een teleurstelling, omdat zij het belang van veiligheid voorop privacy stellen (BNR, 2018) Meijer (2009) stelt dat de overheid zijn standpunt berust op de openingszin van artikel 5 uit het grondrecht dat 'eenieder heeft recht op vrijheid en veiligheid van zijn persoon'. Daarnaast beschrijft ze dat door veiligheid als een grondrecht te betitelen, de weg wordt vrijgemaakt om echte grondrechten en vrijheden verder in te perken. Bij de Wiv is dit aspect terug te zien, omdat deze wet onder het mom van veiligheid is geïntroduceerd. Het is een door de staat in stand gehouden misverstand dat het recht op veiligheid een grondrecht is. De beginzin uit artikel 5 moet echter uitsluitend worden gelezen in het kader van het hoofddoel. In dit geval is dat niet veiligheid, maar de bescherming van burgers tegen de overheid (Brouwer, 2008). De totstandkoming van de Wiv is het gevolg van het door de overheid geclaimde grondrecht van veiligheid en de nieuwe technieken die het aftappen op grote schaal mogelijk maakt. Het bewaken en beheren van grenzen wordt hedendaags in verband gebracht met de waarborging van de staatsveiligheid, het tegenhouden en opsporen van personen die als risico gezien worden (Van der Ploeg & Sprenkels, 2009).

De schending van privacy is ook terug te zien bij het zogenaamde '*informed consent*' die asielzoekers moeten ondertekenen voor de DNA-verwantschapstesten en de botskans. Door het

uitbreiden van het grensbeleid naar een veiligheidsbeleid ontwikkelt de grens zich naar een grens die zich overal bevindt, zowel fysiek als digitaal.

3.4 Conclusie

De mobiliteit en het daarop aangepaste veiligheidsbeleid spelen voor overheden een belangrijke rol, omdat de uitwisseling van kennis, goederen en mensen een voorwaarde is voor economische groei van een land. Ongewenste goederen en personen zijn negatieve effecten. In dit paper werd aan de hand van een literatuuronderzoek gekeken naar de bijdrage van technologische innovaties aan moderne staatsgrenzen in Europa, in het licht van de spanning tussen mobiliteit en veiligheid.

Migratiestromingen, de *war on terror*, de vluchtelingen crisis en technologische ontwikkelingen hebben ertoe geleid dat het grensbeleid is veranderd. Het groeiende streven naar complete veiligheid, totale controle en het behouden van de mobiliteit zijn aansturende krachten voor nieuw grensbeleid. Er heeft een verschuiving plaatsgevonden naar een veiligheidsbeleid, een *surveillance society*. Dit is een samenleving waarin gebruikt wordt gemaakt van technologische innovaties om de mobiliteit van mensen te kunnen monitoren en controleren. Dit kan overal plaatsvinden.

Doordat de grens overal is, kan die ook overal overschreden worden. Technologische innovaties hebben de staatsgrens veranderd in een *smart border*. Met behulp van technologie wordt getracht misbruik tegen te gaan. Deze nieuwe technologische staatsgrenzen genereren ook neveneffecten, zoals de inbreuk op privacy en vormen van discriminatie.

Voor de moderne Europese staatsgrenzen is het van belang dat er een efficiënt en snel grensbeleid is dat mobiliteit niet belemmerd en veiligheid waarborgt. Technologische innovaties dienen hier als hulpmiddel voor, maar genereren ook neveneffecten.

4. De intrigerende relatie tussen taal en grenzen

‘We hanteren sinds onze kinderjaren een eenvoudig schema over landen en volkeren: in Frankrijk wonen de Fransen en die spreken Frans, in Spanje wonen de Spanjaarden en die spreken Spaans, en in Duitsland wonen de Duitsers en die spreken Duits’, zo begint nationalisme-expert Joep Leerssen een van zijn hoofdstukken uit zijn boek over nationalisme uit 2015. Uiteraard is bovenstaand schema een versimpeling van de actuele realiteit, maar het is grotendeels wel toepasbaar op het hedendaagse Europa. Echter hebben de recente ontwikkelingen van mondialisering en europeanisering het gevolg dat bovenstaand beeld geleidelijk vervaagt. Sterker nog, de Europese Unie heeft met een doelstelling uit het verdrag van Barcelona uit 2002 zelfs besloten dat iedere inwoner van een EU-land behalve de moedertaal ook minstens twee andere talen zal moeten beheersen (Europese Raad, 2002). Vanuit communicatief oogpunt bestaan er twee kanten van de functie van taal en communicatie bij grenzen in de moderne wereld. Aan de ene kant bestaat de ideologische, politieke functie die taal behelst in het versterken van staatsgrenzen en aan de andere kant staat de praktische invloed die taal op die grenzen heeft en vice versa. Dit deel van het onderzoek zal deze kanten toelichten wat uiteindelijk tot een overkoepelende conclusie over taal en communicatie in een toekomstig Europa zal leiden. De hoofdvraag van dit onderzoeksdeel luidt dan ook: wat is het effect dat talen op grenzen hebben en vice versa?

4.1 Taal en ideologie

Taal en de ontwikkeling van een nationale identiteit binnen staatsgrenzen hebben veel met elkaar te maken. Taal had in het verleden een fundamentele betekenis voor de ontwikkelingen van staten. Vanaf de negentiende eeuw werd taal in de natievorming gebruikt als hét middel om een nieuwe legitimiteit te funderen. Dit heeft een enorme overtuigingskracht ontwikkeld. Het is in de moderne tijd immers nog steeds in werking, taal heeft nog altijd een grote sturende kracht. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het dekolonisatieproces van na de tweede wereldoorlog. Veel ex-kolonies kozen bij de vorming van hun natie voor een andere taal dan die van hun bezetter. Hier is bewust

voor gekozen zodat de taal op deze manier kon bijdragen aan de ontwikkeling van de gemeenschappelijke identiteit van de natie (Ehlich, 2010). Zo'n gevoel van gemeenschappelijke identiteit binnen een natie of bevolkingsgroep wordt versterkt door het concept van *imagined community*. Volgens Benedict Anderson zijn inwoners van een natie onderdeel van een denkbeeldige gemeenschap, een zogeheten *imagined community*. Naties vallen hieronder doordat de inwoners van zelfs de kleinste landen nooit hun meeste medelanders zullen ontmoeten, en dus nooit zullen kennen. Maar desondanks identificeren ze zich wel degelijk met hun landgenoten. Inwoners hebben in hun hoofd een mentaal beeld dat hun verwantschap creëert (Anderson, 1983). Waarom juichte bijvoorbeeld het hele land de afgelopen olympische winterspelen voor Ireen Wüst terwijl bijna niemand haar persoonlijk kent? Volgens Anderson komt dat doordat Nederlanders zich op zo'n moment bewust zijn van het feit dat ze onderdeel zijn van een natie, en dit komt tot uiting door de affiniteit met de medelander (Anderson, 1983). Bovendien heeft empirisch onderzoek uitgewezen dat gevoelens van nationalisme worden beïnvloed door de identificatie met en het gebruik van een taal (Kulyk, 2011).

Taal heeft dus een grote invloed op de ontwikkeling van nationale identiteiten binnen staatsgrenzen. Hier wordt in de actuele politiek in Nederland ook gebruik van gemaakt. Taal wordt namelijk regelmatig ingezet om een gevoel van verbondenheid onder een bevolking of een bevolkingsgroep te creëren. Zo stelde ChristenUnie-kamerlid en latere partijleider Arie

Slob in 2005: 'Het Nederlands is een unieke taal en daar mogen we best trots op zijn' (De Telegraaf, 2005). Vervolgens ging Slob nog een stap verder door te stellen dat er geen belangrijker kenmerk van de natie bestaat dan de taal (Brand & van der Sijs, 2007). Uit deze uitspraken ontstaat het beeld dat in de Nederlandse politiek de vaderlandse taal hoog wordt gewaardeerd. Niet voor niets wordt er recente jaren zoveel gediscussieerd over het gebruik van de Engelse taal op Nederlandse universiteiten (ANP, 2018) en voerde de VVD in 2014 campagne aan de hand van de slogan 'In Rotterdam spreken we Nederlands'. Wanneer je de concepten van denkbeeldige gemeenschappen, nationalisme en taal koppelt aan de uitspraken

van Slob en de campagne van de VVD, wordt het belang van taal in de actuele staatspolitiek duidelijk. Doordat de meeste stemgerechtigden in het land Nederlanders zijn en Nederlands spreken, poogden zij de Nederlandse taal in te zetten om een beroep te doen op het gevoel van saamhorigheid. Zo wordt taal via de denkbeeldige gemeenschap door politici gebruikt als gereedschap voor het verspreiden van hun ideologie.

Taal heeft dus niet alleen een effect gehad op de vorming van staatsgrenzen in het verleden, het speelt vandaag de dag nog steeds een grote rol bij de ontwikkeling van een nationalistisch saamhorigheidsgevoel binnen staatsgrenzen. Taal draagt binnen staatsgrenzen bij aan de identificatie van inwoners. Identificatie wordt versterkt door onder andere overeenkomsten en herkenning (Norton, 1997), en wanneer binnen staatsgrenzen eenzelfde taal wordt gesproken ontstaat hierbinnen een versterkt saamhorigheidsgevoel. Deze identificatie draagt bij aan het nationalistische gevoel via het concept van *imagined community* (Anderson, 1983). Deze effecten suggereren dus dat taal een versterkend effect heeft op grenzen. Maar zoals eerder al genoemd hebben de ontwikkelingen van mondialisering het effect dat het beeld van staatsgrenzen juist steeds meer vervagen. Naarmate de tijd vordert, is de verwachting dat deze effecten steeds merkbaarder zijn. Blijft taal in dit proces een afremmende factor, of kan het desondanks ook bijdragen aan de actuele ontwikkelingen? Het volgende deel van het onderzoek zal zich richten op de praktische invloed die staatsgrenzen op taal hebben en vice versa.

4.2 Taal en praktijk

Het eerste deel van dit onderzoek wekt de suggestie dat taal en staten onlosmakelijk met elkaar zijn verbonden. Deze suggestie in combinatie met het feit dat nagenoeg elk land in Europa zijn eigen officiële staatstaal heeft waarin het gros van de inwoners communiceert, wekt de logische conclusie dat taal de ervaring van staatsgrenzen versterkt. Desondanks kan er ook gesteld worden dat talen de grenzen juist meer doen vervagen. Met de ontwikkelingen van de mondialisering en europeanisering wordt steeds meer interculturele communicatie vereist van mensen. Het is namelijk niet voor niets dat de EU in 2002 heeft besloten mensen te stimuleren in de ontwikkeling van meertalige competenties. Er wordt steeds meer en steeds sneller contact gelegd met andere talen en culturen. Dit is geen nieuwe uitdaging voor de mensheid, bewoners van

grensgebieden in Europa maken dit bijvoorbeeld al veel langer mee. Dit heeft geleid tot een nieuw concept in de interculturele communicatie: receptieve meertaligheid, ook wel *lingua receptiva* of luistertaal genoemd (Blees, 2009). Dit houdt in dat bij transnationale communicatie wordt gesproken in zowel de moedertaal van de verzender als die van de ontvanger, maar dat ze elkaar desondanks wel begrijpen (Ten Thije, 2010). Dit komt doordat in deze communicatievorm voornamelijk een beroep wordt gedaan op de receptieve vaardigheden van een vreemde taal, niet langer op de productie. Dit bevordert communicatie doordat het leren begrijpen van een taal een veel minder ingewikkeld proces is dan het leren spreken van een taal. Bovendien zijn mensen bang om fouten te maken wanneer ze een vreemde taal spreken die ze niet zo goed kennen. Dit kan een barrière vormen om in de vreemde taal te communiceren. Door te focussen op de receptieve vaardigheden van de vreemde taal en voor de rest in de moedertaal te spreken verdwijnt deze barrière (Ten Thije, 2010). Zo worden veel kinderen in bi-culturele gezinnen receptief meertalig opgevoed (Korevaar, 2009) en communiceren collega's van verschillende nationaliteiten op deze wijze (Ribbert & Ten Thije, 2007). Deze receptieve meertalige communicatie ontstaat doordat de taalgebruikers gebruik maken van de ruimte die communicatiesituaties kunnen hebben. Zo ligt het taalgebruik bij veel grensoverschrijdende bedrijven aan de Nederlands-Duitse grens niet vast, waardoor werknemers zelf kunnen bepalen in welke taal ze met elkaar communiceren (Ten Thije, 2010). Daarnaast wordt ook in kerkgemeentes in dit grensgebied gebruik gemaakt van receptieve meertaligheid. Dit gebruik van de speelruimte van taal heeft zich vanzelf ontwikkeld, hierover is nooit een expliciet besluit genomen (Beerkens, 2010). Het is interessant hoe vanwege het adaptievermogen van de mens uit zichzelf een nieuwe communicatiewijze is ontstaan. Bovendien wekt deze automatische ontwikkeling suggesties voor een toekomst waarin verschillende talen steeds meer in contact komen.

Deze feiten op een rijtje gezet is het logisch dat receptieve meertaligheid op deze manier klinkt als een utopisch communicatie beeld dat lokaal en regionaal wel werkt, maar op grote schaal niet praktisch uitvoerbaar lijkt. Niets is echter minder waar: receptieve meertaligheid wordt al sinds lange tijd in delen van Europa in de praktijk uitgevoerd. Zo is er door historische ontwikkelingen in Scandinavië een alomvattende receptieve meertaligheid ontwikkeld die ervoor

zorgt dat op basis van de nauwe talige verwantschap tussen de talen sprekers van Noors, Zweeds en Deens elkaar onderling kunnen verstaan (Zeevaert 2004). Bovendien wordt het zelfs op bestuursniveau bij internationaal contact tussen Nederland en Duitsland ingezet. Voor het periodieke overleg tussen de Commissarissen van de Koning van de drie grensprovincies en de Regierungspräsidenten van Duitse Bezirke (deelgemeenten) wordt gecommuniceerd door middel van receptieve meertaligheid (Ten Thije, 2010).

Onderzoek heeft echter bij het gebruik van receptieve meertaligheid een aantal kanttekeningen proberen te plaatsen. Empirisch onderzoek heeft namelijk uitgewezen op welke manier het gebruik van twee talen gedeeld begrip bij bestuursoverleg construeert. Hieruit bleek onder andere dat het belangrijk is voor het slagen van communicatie wanneer verzender en ontvanger kennis van de nationale achtergrond van de ander hebben. Het is voor de communicatie belangrijk wanneer de personen de culturele gebruiken van elkaar kennen en wanneer ze enige kennis hebben van de taal van de ander (Beerkens, 2010). Dit is echter een redelijk logisch gevolg. Zelfs in communicatie in dezelfde moedertaal is het bevorderend wanneer de verzender en de ontvanger elkaar en elkaars achtergrond kennen. Daarnaast is gebleken dat het gebruik van de juiste terminologie en culturele sleutelwoorden als bevorderende factor dienen voor gedeeld begrip (Beerkens, 2010). Maar ook dit is een logisch gevolg in de communicatie, het gebruik van de juiste terminologie bevordert ook communicatie in dezelfde moedertaal doordat gedeeld begrip wordt vergemakkelijkt en er eerder een klik ontstaat tussen verzender en ontvanger. Ondanks de logische conclusies, biedt het onderzoek ook een goede empirische basis voor het gebruik van receptieve meertaligheid in de toekomst. Zelfs de personen in het onderzoek die hun eigen kennisniveau van de vreemde taal op voorhand als laag beschouwden, waren alsnog in staat om via receptieve meertaligheid te communiceren (Beerkens, 2010). Dit suggereert dat receptieve meertaligheid niet zo gemakkelijk te leren is door bijvoorbeeld het leren uit boeken, maar wel door simpelweg een poging te wagen met een ander te communiceren. Door deze leerervaring via receptieve meertaligheid, ontwikkelt de mens nieuwe mogelijkheden om een ander te begrijpen. In die zin valt het te vergelijken met een kind dat nog geen taal spreekt. Ook die leert vanzelf anderen begrijpen door simpelweg te proberen. Bovendien heeft het onderzoek een adviserende functie doordat aangeraden wordt in

Duits-Nederlandse communicatie gebruik te blijven maken van receptieve meertaligheid (Beerkens, 2010). Dit is een belangrijk advies, want het geeft reden om de opties te bekijken en het te betrekken op andere grensgebieden in Europa. Het is namelijk niet voor niets dat Scandinaviërs elkaars taal onderling goed kunnen begrijpen (Zeevaert, 2004), hier kan in de praktijk op grotere schaal op voortgebouwd worden.

Zoals in het eerste deel is genoemd kan taal dus een versterkend effect hebben op grenzen, maar zoals dit onderdeel leert hoeft dit niet altijd het effect te zijn. Taal hoeft geen barrière te vormen tussen mensen, want zoals de grensgebieden ons hebben geleerd zijn mensen ondanks verschillende talige achtergronden alsnog in staat om hun communicatiepatronen dusdanig aan te passen dat ze een ander kunnen begrijpen. Dit biedt hoopvolle perspectieven voor een toekomstige samenleving, wat in het volgende onderdeel toegelicht zal worden.

4.3 Taal in een toekomstig postnationaal tijdperk

Volgens de Duitse linguïst Conrad Ehlich is een nationaal paradigma met een talige pendant in de moderne tijd niet meer geschikt, ook al is het nu nog volop werkzaam (Ehlich, 2010). Als de ontwikkelingen rond vervagende grenzen zich voort blijven zetten, belanden we in een nieuw tijdperk in de menselijke geschiedenis: het postnationale tijdperk. Een tijdperk waarin staatsgrenzen niet of nauwelijks een rol spelen in het wereldbeeld (Dijkstra, Geuijen & de Ruijter, 2001). Maar alvorens dit tijdperk bereikt is, zal eerst een periode van transnationale ontwikkeling worden doorgemaakt. Dit is een tijdperk waarin taal- en literatuurwetenschappen positieve resultaten van traditionele, nationaal georiënteerde onderzoeken bruikbaar zullen moeten maken in een postnationale context (Besamusca, Gelderblom & Ten Thije, 2010). De uitdaging in dit tijdperk ligt dus in de ontwikkeling van concepten die zich losmaken van de nationale functionalisering van taal en de op taalgerichte wetenschappen (Coulmas, 2005). Deze concepten moeten een oplossing bieden voor de grote uitdaging die gevormd wordt door de daadwerkelijke meertaligheid in de wereld als geheel en de feitelijke meertaligheid binnen bijna alle grote natiestaten. Wat betreft grootschalig taalbeleid is er één ding waar binnen de linguïstiek consensus over bestaat: er zal nooit één supranationale mondiale standaardtaal ontstaan. Dat is bijvoorbeeld volgens Ehlich cultureel, literair en talig gezien geen realistisch

antwoord op deze uitdagingen. Waar het zoals eerder gezegd wel om gaat is concepten ontwikkelen die de voordelen halen uit de nationale standaarden die er nu bestaan gebruiken en op basis daarvan nieuwe concepten ontwikkelen op het gebied van doelgerichte communicatie, kennisvorming en identiteitsvorming. Het is namelijk belangrijk dat de culturele, literaire en talige rijkdom in de wereld en de verdere ontwikkeling daarvan beschikbaar is en blijft voor alle burgers op de wereld (Ehlich, 2010).

De algemene verbreiding van bijvoorbeeld het Engels als de *lingua franca* van Europa brengt het grote gevaar met zich mee dat andere talen minder worden geleerd en verspreid, vooral het Duits en Frans zouden hieronder komen te lijden. De complexe relatie van talen vormt een onvervangbare rijkdom voor Europa stelde hoofdredacteur van *The Green European Journal* Benoît Lechat in 2015. Met de ontwikkelingen van mondialisering en het feit dat de EU zich met meertaligheid gaat bemoeien, valt inderdaad de voorspelling te verklaren dat sommige talen steeds meer naar de achtergrond zullen verdwijnen. Verdragen en overeenkomsten van de EU zijn altijd in het Engels. Deze taal is op dit moment immers de *lingua franca*, de voertaal, binnen dit systeem. Maar gezien de gegevens dat het lastig te bewerkstelligen is om één supranationale taal te hebben in een gebied als de EU en dat het ten koste zou gaan van literaire rijkdommen van lidstaten, kunnen er ook vraagtekens geplaatst worden bij het gebruik van één taal als voertaal, zeker in een periode waarin grenzen steeds meer vervagen en er steeds meer intercultureel wordt gecommuniceerd.

Deze vraagtekens zijn dan ook in 2007 geplaatst in een onderzoek vraagtekens naar het gebruik van engels als *lingua franca* binnen de Europese Commissie. De onderzoekers kwamen tot de conclusie dat Europees taalbeleid alleen succesvol kan zijn wanneer dit gebaseerd is op gemeenschappelijk gedeelde waarden en principes. Die waarden en principes leveren op hun beurt de ideologische basis voor democratische besluitvorming in de transnationale samenleving. Centrale besluiten werken juist contraproductief wanneer ze regionale belangen buiten beschouwing laten (Rindler-Schjerve en Vetter, 2007). Ze kwamen bij deze conclusies door parallellen te trekken tussen de taalpolitiek van het Habsburgse rijk in de negentiende eeuw en die van de hedendaagse Europese Commissie. Toentertijd was het Duits de *lingua franca* binnen het Habsburgse rijk, zoals nu het Engels in de EU functioneert. Desondanks ontstond er binnen

het rijk geen volledige linguïstische overeenstemming. In de negentiende eeuw kende het rijk vele etniciteiten, waardoor er ook veel talen werden gesproken, linguïstisch pluralisme genoemd. De taalpolitiek was om deze reden ook gebaseerd op dit pluralisme. De Habsburgse ervaring met zowel een lingua franca als diverse praktijken van receptieve meertaligheid is gebruikt als historisch vergelijkingspunt in Europa waaraan de actuele Europese taalpolitiek getoetst kan worden (Rindler-Schjerve & Vetter, 2007).

Meertaligheid in een postnationale samenleving vereist dus adequate concepten en richtlijnen om politiek goed te kunnen functioneren om conflicten tussen talen te voorkomen (Rindler-Schjerve & Vetter, 2007). Dit kan bijvoorbeeld door in de toekomst gebruik te maken van grootschalige toepassing van het concept van receptieve meertaligheid. Dit houdt niet in dat de conflicten tussen talen dan verdwenen zijn, maar via duidelijke afspraken worden wel elkaars taal en achtergrond gerespecteerd. Daarnaast sluit het aan bij het idee van Berman dat talen zich verzetten tegen vertaling en zorgt het er bovendien voor dat er niks aan de talige rijkdom verloren waar Ehlich zich hard voor maakt (Ehlich, 2010). De toepassing van receptieve meertaligheid op grote schaal is dus ook een mogelijke en praktische oplossing voor communicatie in het toekomstige postnationale tijdperk zonder supranationale wereldtaal. Door in de eigen moedertaal te blijven spreken blijft het gevoel van nationale identiteit behouden, terwijl het contact met anderen met een verschillende nationale achtergrond bevorderd wordt. Op deze manier gaat er niets verloren van de culturele, talige en literaire rijkdom, maar wordt de communicatie wel verbeterd.

4.4 Conclusie

Dit onderzoek wijst uit dat er geen eenduidig antwoord valt te geven op welk effect talen hebben op grenzen en vice versa. Het is een complexe situatie, die meerdere kanten op kan. Aan de ene kant is er het gegeven dat taal een gereedschap is voor nationalistische ideologieën en wordt het dus toegepast in bijvoorbeeld de politiek. Deze ontwikkelingen suggereren dat taal staatsgrenzen versterkt en dat deze grenzen een versterkend effect op het taalgebruik hebben. Maar desondanks wordt er tegenwoordig vanwege de ontwikkelingen van mondialisering en europeanisering wel steeds meer interculturele communicatie vereist. In deze processen speelt taal juist weer een

belangrijke rol in de vervaging van grenzen. Taal hoeft namelijk helemaal geen barrière te vormen voor mensen met een verschillende achtergrond, dit hebben de onderzoeken naar de toepassing van receptieve meertaligheid in grensgebieden ons geleerd (Ten Thije, 2010). Het kan juist bijdragen aan de vervaging van grenzen doordat het via juiste communicatiewijze onderling begrip tussen personen met verschillende achtergronden tot stand kan brengen. Dit begrip leidt tot gedeelde kennis, wat weer verdere ontwikkelingen in de wereld tot gevolg heeft. Deze verbanden suggeren dus dat taal juist bijdraagt aan de vervaging van grenzen.

Vervagende grenzen zullen op hun beurt niet in staat zijn om talen volledig te laten verdwijnen. Zoals gezegd zijn veel linguïsten ervan overtuigd dat er in de praktijk nooit één supranationale wereldtaal zal bestaan omdat dit praktisch niet uitvoerbaar is (Ehlich, 2010). Daarnaast heeft de geschiedenis van het Habsburgse rijk ons geleerd dat een eenheid met verschillende landen wel degelijk uitvoerbaar is in de praktijk (Rindler-Schjerve & Vetter, 2007). Dit suggereert dat talen niet zullen verdwijnen ondanks het proces van eenwording dat tegenwoordig plaatsvindt in bijvoorbeeld Europa. Er zal dus in Europa een oplossing moeten komen voor de interculturele communicatie die ook rekening houdt met de talige en culturele achtergrond van de naties. Hiervoor wordt de grootschalige toepassing van receptieve meertaligheid als oplossing voorgesteld. Dit blijft echter wel een suggestie aangezien het altijd nog maar de vraag is hoe ontwikkelingen in de toekomst effect zullen hebben op de ontwikkelingen van staatsgrenzen en de perceptie hierop.

5. Integratie

De inzichten uit de disciplines Taal & Communicatie, Innovatiewetenschappen, Internationale Betrekkingen en Genderstudies & Filosofie hebben in het voorgaande deel van het onderzoek een disciplinaire bijdrage geleverd aan het antwoord op de hoofdvraag: wat is de rol van staatsgrenzen in de moderne Europese samenleving? Een korte samenvatting van deze inzichten staat in Tabel 1 op pagina 52. De inleiding van dit onderzoek stelt dat staatsgrenzen in Europa dusdanig complex zijn, dat het niet volstaat om de rol van grenzen vanuit één wetenschappelijke discipline te benaderen dan wel te verklaren. Elk van de vier disciplines in dit onderzoek zijn in de kern al redelijk interdisciplinair omdat ze gebruik maken van theorieën en concepten van allerlei verschillende disciplines. Om deze reden wordt eerst gekeken naar de concepten en assumpties binnen de disciplinaire hoofdstukken van dit onderzoek. Allereerst vindt een overzicht plaats van de concepten en assumpties van de verschillende disciplines over het onderwerp staatsgrenzen, om vervolgens een vergelijking te maken van de overeenkomsten en conflicten tussen deze concepten en assumpties. Daarna zal worden getracht de conflicten tussen de verschillende perspectieven door middel van integratietechnieken van Repko en Szostak (2017) op te lossen, er wordt een zogeheten *common ground* gevonden tussen de disciplinaire inzichten. Deze inzichten zullen tot slot leiden tot een *more comprehensive understanding*, waar de bevindingen van de disciplinaire onderdelen worden samengevoegd om een interdisciplinair inzicht te construeren over de rol van grenzen in de moderne Europese samenleving.

5.1 Overeenkomsten en conflicten

Nationalisme

Om een *common ground* tussen de disciplinaire onderzoeken te creëren is het van belang dat er wordt gekeken naar de overeenkomsten en conflicten tussen de verschillende disciplines (Repko & Szostak, 2017). Een van deze conflicten gaat over de functie van nationalisme bij de vorming van staatsgrenzen. Volgens Taal & Communicatie (TC) en Genderstudies & Filosofie (GS) is nationalisme een van de basiselementen van de vorming van staatsgrenzen. De discipline van Internationale Betrekkingen (IB) stelt echter dat nationalisme geen basis vormt voor de vorming

van grenzen. Nationalistische ideeën worden namelijk onderdrukt door de internationale gemeenschap voor het behoud van bestaande territoriale grenzen. Volgens de discipline innovatiewetenschappen (IW) zijn er bestaande staatsgrenzen maar worden deze wel beïnvloed door de publieke opinie, waaronder dus de mate van nationalisme in een land. In dit conflict spreken de disciplines TC en GS de disciplines IW en IB tegen. TC en GS stellen dat nationalisme grenzen vormt en IW en IB stellen dat grenzen al bestaan maar dat nationalisme bijdraagt aan de vorming van het hedendaags grensbeleid. Een definitie van de functie van nationalisme bij staatsgrenzen wordt in dit onderzoek tot stand gebracht door de betekenis van het concept te herdefiniëren (Repko & Szostak, 2017). De definitie die binnen dit onderzoek tot stand is gekomen en vanaf nu wordt aangehouden is dat nationalisme grenzen vormt binnen bevolkingsgroepen, maar dat het niet de feitelijke staatsgrenzen aantast. Het heeft echter wel weer invloed op het grensbeleid van een land.

Transnationalisme

Een ander conflict ontstaat in de definitie van het begrip transnationalisme, dat zowel door TC als door IB wordt behandeld. Volgens TC is transnationalisme een tijdperk waarin taal- en literatuurwetenschappen positieve resultaten van traditionele, nationaal georiënteerde onderzoeken bruikbaar zullen moeten maken in een postnationale context (Besamusca, Gelderblom & Ten Thije, 2010). IB stelt ook dat transnationalisme een overgangperiode is waarin nationale processen worden toegepast in een postnationale context, maar dat dit voornamelijk toepasbaar is op grensbeleid en dat het een versterkend effect heeft op de doordringbaarheid van grenzen. Doordat de betekenissen van de begrippen niet volledig van elkaar verschillen, creëren we een nieuwe definitie door beide betekenissen samen te voegen in een nieuwe betekenis, dit wordt herdefinitie genoemd (Repko & Szostak, 2017). Dit heeft geleid tot de volgende definitie: transnationalisme is een overgangperiode waarin grenzen meer doordringbaar worden. Voor een goede functionering in een postnationale context moeten traditionele, nationale processen aangepast worden aan deze nieuwe, postnationale context.

Volgens de discipline TC is dit namelijk mogelijk doordat er zoiets is als receptieve meertaligheid. Deze vorm van communicatie zorgt ervoor dat twee personen met een

verschillende talige achtergrond beide in hun moedertaal met elkaar communiceren, zonder dat er iets aan het begrip verloren gaat. Dit is een oplossing binnen interculturele communicatie. Hier ligt de basis voor internationale samenwerking.

De discipline IB haalt ook het belang van internationale samenwerking aan. Transnationalisme zorgt ervoor dat landen soevereine macht verliezen. Hierdoor moeten ze samenwerken om hun eigen macht te versterken. Een voorbeeld hiervan zijn Duitsland en Frankrijk die binnen de Europese Unie hun eigen economische belangen door middel van de Europese Unie nastreven. Een rede dat dit mogelijk is komt door receptieve meertaligheid. Dit maakt het mogelijk voor landen om samen te werken. Uiteindelijk kunnen landen hierdoor hun eigen grenzen versterken.

GS betreft het begrip transnationalisme op grensoverschrijdende identiteiten, waarbij het gaat over het samenkomen van verschillende nationaliteiten binnen een individu, of de verbondenheid die men voelt met andere nationaliteiten. Deze definitie kan gezien worden als een extensie op de nieuw gecreëerde definitie van transnationalisme, binnen GS berust transnationalisme namelijk ook op het minder doordringbaar worden van grenzen, maar in plaats van te richten op politiek of beleidsniveau richt het zich op het vloeiender worden van het nationale gevoel van een individu.

Voor de discipline IW komt de nieuwe definitie van transnationalisme terug in de zin dat het voor staten hedendaags van cruciaal belang is het grensbeleid zo aan te passen dat de uitwisseling van goederen, personen en kennis tussen landen mogelijk is. Dit is namelijk een belangrijke factor voor de economische groei van een land. Deze opvatting kan gezien worden als een extensie op de nieuw gecreëerde definitie van transnationalisme. Door op het begrip transnationalisme zowel herdefinitie als extensie toe te passen, is er een *common ground* ontstaan tussen de disciplines over de betekenis van het begrip. Transnationalisme is dus een overgangperiode waarin grenzen meer doordringbaar worden, zowel op beleidsniveau als op het niveau van het individu.

Imagined communities

Een ander conflict ontstaat doordat disciplines verschillende theorieën hebben over de functie van het versterken van staatsgrenzen. De disciplines hebben verschillende meningen over de rol van veiligheid en cultuur in het versterken van grenzen. Een onderwerp dat hierop aansluit is bijvoorbeeld het implementeren van een streng immigratiebeleid. Volgens de discipline TC heeft taal een belangrijke functie voor het versterken van grenzen. Door identificatie met taal voelen mensen die dezelfde taal spreken zich meer aangetrokken tot elkaar. Dit worden *imagined communities* genoemd (Anderson, 2006). Dit heeft als gevolg dat staten een strenger migratiebeleid nodig vinden wanneer de taaleenheid in gevaar komt. Immigratie zorgt voor het verlies van een taaleenheid waardoor mensen zich bedreigd voelen en anderstaligen proberen buiten te sluiten, zo worden grenzen meer een sociaal construct. Ook de discipline GS ziet grenzen als sociale constructie, en maakt ook gebruik van het begrip *imagined communities* van dezelfde wetenschapper. Echter focust GS zich hierbij niet op de aantrekkingskracht van taal maar van etniciteit en de manier waarop overeenkomstige uiterlijke kenmerken van mensen verbondenheid creëert. Het begrip *imagined communities* wordt door Benedict Anderson omschreven als een gemeenschap, waarvan de leden elkaar niet persoonlijk kennen maar zich wel tot elkaar aangetrokken voelen door een onderlinge verbondenheid (Anderson, 2006). Waar binnen GS de onderlinge verbondenheid wordt toegespitst op etnische overeenkomsten, richt TC zich op taal. Ondanks deze verschillen, vallen beide perspectieven binnen Anderson's definitie van *imagined communities*. Het uitvoeren van nationale rituelen zoals het spreken van dezelfde taal zorgt voor een gevoel van saamhorigheid, net als het hebben van dezelfde cultuur, etniciteit of geloof. Mensen die hier niet bij horen worden als buitenstaanders gezien. Door deze behoefte aan sociale identificatie en verbondenheid worden staatsgrenzen versterkt. Het begrip levert geen conflict op tussen GS en TC, maar wel een overeenkomst. Ondanks de verschillende focus die ze leggen, blijft de betekenis van het begrip wel hetzelfde.

Veiligheid

De notie dat sociale identificatie en verbondenheid grenzen versterkt, is echter in strijd met de visie van de disciplines IB en IW op staatsgrenzen. Volgens de discipline IB worden grenzen gelegitimeerd door een drang naar veiligheid. De legitimatie van de staat komt voort uit het

vermogen van de staat om haar burgers te beschermen tegen invloeden van buitenaf (Herz, 1957). Het versterken van grenzen door middel van een strenger immigratiebeleid heeft veiligheid als primaire doel, bijvoorbeeld door terroristen en andere gevaren beter te kunnen weren. Ten slotte heeft volgens IW technologie vooral de functie van grenzen veranderd. Dankzij technologie is het tegenwoordig mogelijk om grenzen te versterken. Staten hebben de mogelijkheid om immigratiebeleid veel gemakkelijker te controleren. Het is dus vooral nuttig om grenzen te versterken. Het conflict tussen deze disciplines komt voort uit de achterliggende assumpties van deze theorieën. TC en GS maken de assumptie dat de staat een sociaal construct is, dat is gevormd vanuit een gedeelde identiteit. De wil voor het versterken van de grenzen komt dan voort uit de verbroedering die overeenkomsten tussen mensen veroorzaken en de angst voor het kwijtraken van deze verbroedering door de komst van de ‘ander’, de buitenstaander, de personen die niet voldoen aan de identiteit van de natie. Binnen deze disciplines staat het versterken van de grens dus gelijk aan het willen behouden van de identiteit van de staat. Terwijl binnen IB en IW het versterken van de grens gelijk staat aan het veiliger maken van de staat. We kunnen het conflict tussen deze assumpties oplossen door de *extension* techniek toe te passen op het begrip veiligheid. Veiligheid kan enerzijds namelijk letterlijke fysieke veiligheid betekenen. Een voorbeeld van fysieke veiligheid is bijvoorbeeld het zetten van een slot op je deur omdat je niet wilt dat mensen jou iets aan kunnen doen wanneer je aan het slapen bent. Staten hebben daarom verschillende instrumenten zoals een leger waarmee ze hun inwoners letterlijk kunnen beschermen tegen fysieke bedreiging. Aan de andere kant heeft veiligheid een emotionele dimensie. Mensen zijn sociale wezens. Mensen zoeken elkaar op omdat een gedeelde identiteit een veilig gevoel geeft. De aanwezigheid van buitenstaanders kan hierdoor voelen als een bedreiging voor de emotionele veiligheid. Het gevolg is dat mensen behoefte kunnen hebben aan een streng immigratiebeleid waardoor grenzen versterkt moeten worden. Grenzen moeten dus zowel gezien worden als een afbakening van fysieke als emotionele veiligheid. Hieruit kunnen we concluderen dat grenzen versterken als de veiligheid van burgers in gevaar dreigt te komen. Dit kan komen door zowel bedreiging van emotionele als fysieke veiligheid.

Fysiek aspect van grenzen

Een laatste conflict dat aansluit op veiligheid is het fysieke aspect van grenzen. Grenzen zijn meer dan een lijntje op een kaart. De discipline IW beschrijft bijvoorbeeld dat hedendaagse grenzen zich letterlijk ‘overal’ bevinden, zowel fysiek als digitaal. Dit komt door technologische verbeteringen zoals informatiesystemen en grenscontroles, maar ook door internationale samenwerking van verschillende inlichtingendiensten. Hoewel het in het verleden misschien mogelijk was om ongemerkt ergens een grens over te steken, is dit door steeds betere technologie tegenwoordig steeds minder goed mogelijk. We kunnen dus stellen dat grenzen fysiek sterker zijn geworden. Met deze stelling komt de discipline IW in conflict met de discipline IB. De discipline IB stelt namelijk dat grenzen inderdaad een fysieke functie hebben, maar dat moderne staatsgrenzen juist meer poreus zijn dan vroeger. Dankzij de ontwikkeling van moderne wapensystemen zoals nucleaire raketten, is het voor bijna geen enkel land meer mogelijk is om staatsgrenzen fysiek te beschermen (Herz, 1957). Een klein land als Nederland zou bijvoorbeeld onmogelijk een oorlog met Rusland kunnen winnen. Daarom stelt de discipline IB dat staatsgrenzen fysiek zwakker zijn geworden. Om dit conflict op te lossen is het nodig om het concept staatsgrenzen te herdefiniëren. De discipline IW heeft namelijk de assumptie dat grenzen een vorm zijn van interne veiligheid. Dankzij technologie kan de staat het land beter afbakenen. Douanepoortjes en grenscontroles maken het bijvoorbeeld mogelijk om immigranten buiten de deur te houden. De discipline IB heeft echter de assumptie dat grenzen draaien om externe veiligheid, namelijk het beschermen van tegen invloed van buitenaf. Als we het begrip staatsgrenzen herdefiniëren kunnen we stellen dat grenzen intern sterk zijn geworden en extern zwakker. Technologie maakt het mogelijk om precies na te gaan wat er binnen staatsgrenzen gebeurt. Dit geldt echter niet voor de processen buiten een grens. Daarom is dus ook logisch dat de discipline IW uitwijst dat landen internationaal samenwerken om inlichtingen uit te wisselen. Zoals de discipline IB stelt hebben landen weinig invloed tegen druk van buitenaf. Om bijvoorbeeld grote migrantenstromen te weren of terroristen tegen te houden is het daarom belangrijk dat landen informatie uit wisselen. Technologie maakt intern staatsgrenzen fysiek dus sterker. Internationale samenwerking is nodig om staatsgrenzen extern fysiek sterk te maken.

5.2 More comprehensive understanding

De afzonderlijke disciplinaire onderzoeken hebben gepoogd nieuwe inzichten te geven in het antwoord op de onderzoeksvraag: wat is de rol van staatsgrenzen in modern Europa? De conclusie die uit de voorgaande analyse van de *common grounds* te trekken valt is dat staatsgrenzen ondanks ontwikkelingen van mondialisering nog steeds een belangrijke rol vervullen in de moderne Europese samenleving.

Staatsgrenzen dragen bij aan een gevoel van emotionele veiligheid van inwoners vanwege sociale identificatie. Mensen voelen zich aangetrokken tot andere mensen met een gedeelde identiteit en gebruiken, deze overeenkomstige eigenschappen creëren een gevoel van veiligheid, wat een versterkend effect heeft op gevoelens van nationalisme. Dit nationalisme heeft op zijn beurt een versterkend effect op het grensbeleid.

Nationalisme speelt dus indirect een marginale rol bij het ontstaan en veranderen van de moderne staatsgrenzen binnen Europa. De bestaande territoriale staten worden in stand gehouden door de internationale gemeenschap. Toch hebben transnationale processen een verzwakkend effect op staatsgrenzen. Er zijn er twee manieren voor staten om toch hun nationale veiligheid te versterken. Ten eerste kunnen staten samenwerken met andere landen. Dit klinkt als een tegenstelling, want staten worden hierdoor namelijk wel gedwongen om meer samen te werken. Maar dankzij samenwerking kunnen staten toch hun eigen externe grenzen versterken binnen de internationale gemeenschap. Een tweede manier waarop staten hun moderne grenzen versterken is door middel van technologie. Technologie zorgt ervoor dat het intern makkelijker is om te monitoren wie of wat er over staatsgrenzen beweegt. Dit kan gezien worden als een fysieke grens. Hierdoor hebben staten meer controle binnen hun eigen grenzen. Ondanks transnationale processen wordt de staat nog steeds gelegitimeerd. Staatsgrenzen zorgen voor een gevoel van veiligheid op fysiek en emotioneel gebied. Staatsgrenzen worden namelijk gelegitimeerd doordat ze veiligheid bieden aan burgers. Binnen staatsgrenzen heeft de opkomst van moderne technologie ervoor gezorgd dat staten hun burgers beter kunnen beschermen, aangezien de innovatieve technologieën op het grensbeleid de controle van de grenzen beter uitvoerbaar maakt. Buitengrenzen daarentegen worden beschermd door internationale samenwerking.

Concluderend kunnen we dus stellen dat het niet aannemelijk is dat staatsgrenzen in Europa zo ver zullen vervagen dat ze op een gegeven moment gaan verdwijnen. Sterker nog, de resultaten uit het onderzoek suggereren dat het eerder de verwachting is dat de rol van staatsgrenzen in een modern Europa juist toeneemt. Dit staat haaks op de in de inleiding geschapen verwachting dat het beeld van het hedendaagse Europa met zijn staatsgrenzen door de ontwikkelingen van mondialisering zal verdwijnen. Culturen zullen door de ontwikkelingen wel meer in contact met elkaar komen en het transport van mensen en goederen wordt steeds makkelijker, maar dat heeft geen dusdanig effect op de toekomstige ontwikkelingen op de staatsgrenzen dat ze in modern Europa zullen vervagen. Dit interdisciplinaire onderzoek suggereert dus de volgende conclusie: Staatsgrenzen blijven een belangrijke rol spelen in modern Europa.

Disciplines	Inzichten
Internationale betrekkingen (IB)	Staatsgrenzen zijn een afbakening van de territoriale soevereiniteit van staten. Voor Europese staten staat deze soevereiniteit onder druk door transnationale processen. Staten proberen daarom hun macht te vergroten binnen de Europese gemeenschap.
Gender Studies (GS)	Staatsgrenzen zijn sociale constructies die zijn gebaseerd op het hedendaagse westerse cultureel gedachtegoed. Het is een scheidslijn tussen de culturele essentie van de staten en de omliggende gebieden en versterkt de nationale identiteit van de landen. Daarnaast reflecteren de grenzen een scheiding tussen het zelf-gerepresenteerde: moderne, geciviliseerde Westen en de, ook door het westen gerepresenteerde, ‘ander’.
Innovatiewetenschappen (IW)	Voor de moderne Europese staatsgrenzen is het van belang dat er een efficiënt en snel grensbeleid is dat mobiliteit niet belemmerd en veiligheid waarborgt. Technologische innovaties dienen hier als hulpmiddel voor, maar genereren ook neveneffecten.
Taal- en Communicatiewetenschappen (TC)	Staatsgrenzen zijn in het verleden gevormd door taal en zijn in de moderne tijd een bron voor de ontwikkeling van nationalistische ideologieën door middel van <i>imagined communities</i> . Aan de andere kant kan receptieve meertaligheid ervoor zorgen dat taalgrenzen tussen landen in een transnationaal tijdperk makkelijker kunnen worden overbrugd.

Tabel 1. Samenvatting van de Inzichten per Discipline.

6. Discussie

In het afgelopen onderzoek is gekeken naar de rol die staatsgrenzen spelen in modern Europa. Dit is in eerste instantie gedaan vanuit de inzichten van vier wetenschappelijke disciplines: Internationale Betrekkingen, Genderstudies & Filosofie, Innovatiewetenschappen en Taal- & Communicatiewetenschappen. Uit de inzichten van deze vier disciplines is in dit onderzoek een *more comprehensive understanding* ontstaan. Deze interdisciplinaire conclusie is tot stand gekomen door integratie van de concepten en assumpties van de disciplinaire onderdelen. Dit was de juiste manier om het complexe fenomeen van grenzen in modern Europa te beschrijven, verklaren en te voorspellen. Waar Internationale Betrekkingen en Innovatiewetenschappen zich vooral richtten op macro-processen zoals internationale (handels)relaties, technologische innovaties en mondialisering, waren de andere twee disciplines op micro-schaal van belang. De disciplines die zich op macro-processen richtten hadden het risico dat ze soms de menselijke processen uit het oog verloren. Daar waren Genderstudies & Filosofie en Taal & Communicatie weer van belang door voornamelijk naar de effecten op menselijke schaal te kijken; de micro-processen.

Hoewel er in dit onderzoek op interdisciplinaire wijze antwoord is gegeven op de onderzoeksvraag, is de discussie rondom grenzen niet afgelopen. Het antwoord op de onderzoeksvraag geeft echter wel inzichten die gebruikt kunnen worden in het maatschappelijk debat rondom grenzen. We kunnen namelijk stellen dat grenzen niet gaan verdwijnen maar juist gaan versterken. Dit heeft vergaande consequenties voor de manier waarop we naar grensoverschrijdende thema's als vluchtelingenproblematiek of Europese integratie moeten kijken. Een grote vluchtelingenstroom die richting Europa komt gaat er namelijk niet voor zorgen dat Europese staten zullen verdwijnen. Ook zal bijvoorbeeld het Europese Unie project waarschijnlijk niet gaan leiden tot het ontstaan van een superstaat. Deze observatie is bijvoorbeeld zowel belangrijk voor tegenstanders van de Europese Unie als voor de leiders van de Europese Unie. De leiders van de Europese Unie moeten zich beseffen dat vergaande Europese integratie tot veel weerstand zal leiden. De inzichten van dit onderzoek zijn daarom

een nuttige bijdrage aan verschillende debatten over grenzen. Zoals gezegd is de discussie hiermee niet afgelopen. Verder wetenschappelijk onderzoek zal vooral uit de politiek filosofische hoek moeten komen. In dit onderzoek is namelijk niet gekeken naar de morele consequenties van de observatie dat grenzen gaan versterken. Dit is regelrecht in tegenstrijd met bijvoorbeeld het kosmopolitische wereldbeeld. Er is dus een vooral politiek filosofische inslag nodig. Daarnaast is bijvoorbeeld weinig aandacht besteed aan de geografische conceptie van grenzen. Er zijn nog altijd natuurlijke barrières die dienen als staatsgrenzen, zoals bijvoorbeeld het Kashmir berggebied tussen India en Pakistan. Ook aan de rol van natuurlijke grenzen in verhouding tot staatsgrenzen zou vanuit de discipline geografie, meer aandacht kunnen worden besteed.

Ten slotte leidt de overkoepelende conclusie aan het eind tot een voorspelling voor de toekomst. Dit blijft echter bij een suggestie aangezien Europa en met name de EU heel complexe mechanismen zijn die zich constant bewegen en verder ontwikkelen. De Brexit is hier een goed voorbeeld van, en welk effect dit zal hebben op Europa is nog altijd de vraag. Europa en zijn grenzen zijn constant in beweging en worden beïnvloed door het binnenlandse beleid van de staten, de bevolking en het politieke klimaat wereldwijd. Hoe Europa er over een aantal jaar uit zal zien, blijft dus maar de vraag.

6. Referentielijst

Inleiding

Het Financieele Dagblad. (2016, 1 juli). Keuze voor brexit komt voort uit nationalisme. *Het Financieele Dagblad*, p. 5.

Repko, A. F., & Szostak, R. (2017). *Interdisciplinary Research* (3e ed.). Thousand Oaks, Verenigde Staten: Sage Publications Inc.

Hoofdstuk 1: Internationale Betrekkingen

- Agnew, J. (1994). The Territorial Trap: The Geographical Assumptions of International Relations Theory. *Review of International Political Economy*, 1 (1), 53-80.
- Barkin, J. & Cronin, B. (1994). The State and the Nation: Changing Norms and the Rules of Sovereignty in International Relations. *International Organization*, 48 (1), 107-130.
- Biersteker, J. T. (2013). State, Sovereignty, and Territory. in: W. Carlsnaes & T. Risse & B. A. Simmons (red.), *Handbook of International Relations* (pp. 245-273). Londen, Verenigd Koninkrijk: SAGE publications.
- Burnham, Peter, (2018, 12 april). State. Geraadpleegd op 18 april 2018, van <http://www.oxfordreference.com.proxy.library.uu.nl/view/10.1093/acref/9780199670840.001.0001/acref-9780199670840-e-1311?rskey=xoQJIB&result=1563>
- Buzan, Barry, (2018, 12 april). Sovereignty. Geraadpleegd op 18 april 2018, van <http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780199670840.001.0001/acref-9780199670840-e-1286?rskey=bP8MhN&result=1536>
- German History in Documents and Image, (14 maart 2018). Helmut Kohl's Ten Point Plan for German Unity (vertaling). Geraadpleegd op 18 april 2018, van http://ghdi.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=223
- German History in Documents and Image, (15-16 juli 1990). Results of the Kohl-Gorbachev Talks. Geraadpleegd op 18 april 2018, van http://ghdi.ghi-dc.org/docpage.cfm?docpage_id=3290
- Herz, H. J. (1957). Rise and Demise of the Territorial State. *World Politics*, 9 (4), 473-493.
- Her Majesty's Stationary Office, (12 september 1990) Treaty on the Final Settlement with respect to Germany: Declaration suspending the Operation of Quadripartite Rights and Responsibilities'. Geraadpleegd op 14 maart 2018, van [http://treaties.fco.gov.uk/docs/fullnames/pdf/1991/TS0088%20\(1991\)%20CM-1756%201990%201%20OCT,%20NEW%20YORK%3B%20TREATY%20ON%20GERMANY%20DECLARATION%20SUSPENDING%20OPERATION%20OF%20QUADRIPARTITE%20RIGHTS%20&%20RESPONSIBILITIES.pdf](http://treaties.fco.gov.uk/docs/fullnames/pdf/1991/TS0088%20(1991)%20CM-1756%201990%201%20OCT,%20NEW%20YORK%3B%20TREATY%20ON%20GERMANY%20DECLARATION%20SUSPENDING%20OPERATION%20OF%20QUADRIPARTITE%20RIGHTS%20&%20RESPONSIBILITIES.pdf)

- Kratochwil, F. (1968). Of Systems, Boundaries and Territoriality *World Politics*, 39 (1), 27-52.
- Milward, A. (2000) *The European Rescue of the Nation State*. Londen, Verenigd Koninkrijk: Taylor & Francis Ltd
- Morgenthau, H. (1960) The Problem of German Reunification. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 330 (1), 124-132.
- Osiander, A. (2001). Sovereignty, International Relations, and the Westphalian Myth. *International Organization*, 55 (2), 251-287.
- Oxford Reference, (2018, April 12). Territoriality. Geraadpleegd op 18 april 2018, van <http://www.oxfordreference.com.proxy.library.uu.nl/view/10.1093/acref/9780199599868.001.0001/acref-9780199599868-e-1863#>
- Sarotte, E. M. (2011). *1989: The Struggle to Create Post-Cold War Europe*. New Jersey, Verenigde Staten: Princeton University Press
- Tilly, C. (1990). How War Made States, and Vice Versa. In: Tilly C. (red.), *Coercion, Capital, and European States AD 990-1990* (pp. 67-95). Oxford, Verenigd Koninkrijk: Basil Blackwell
- Vollaard, H. (2009). The Logic of Political Territoriality. *Geopolitics*, 14 (4), 687-706.
- Zacher, W. M. (2001). The Territorial Integrity Norm: International Boundaries and the Use of Force. *International Organization*, 55 (2), 215-250.
- Zelikow, P. & Rice, C. *Germany Unified and Europe Transformed: A Study in Statecraft*. Cambridge, Verenigde Staten: Harvard University Press

Hoofdstuk 2: De relatie tussen het postkolonialisme en de staatsgrens

- Anderson, B. (2006). *Imagined Communities* (Herz. ed.). London, Verenigd Koninkrijk: Verso.
- Ashcroft, B., Griffiths, G., & Tiffin, H. (Eds.). (2003). *The Postcolonial Studies Reader* (Herz. ed.). London, Great Britain: Routledge.
- Bhabha, H. (2003). Cultural diversity and cultural differences. In B. Ashcroft, G. Griffiths, & H. Tiffin (Eds.), *The Postcolonial Studies Reader* (Herz. ed., pp. 206-209). London, Great Britain: Routledge.
- Collins, K. (2016). Introduction to "Border and Gender Studies: Theoretical and Empirical Overlap". *Eurasia Border Review*, 7(1), 51-53.
- Essed, P. (1991). *Understanding everyday racism: An interdisciplinary Theory*. Newbury Park, Verenigde Staten: SAGE Publications inc..
- L. Berger, P., & Luckmann, T. (1991). *The social construction of reality* (6e ed.). Harmondsworth, Engeland: Penguin Books.
- Leefbaar Rotterdam. (z.d.). Voor onze Veiligheid, Voor onze Vrijheid, Voor onze stad; verkiezingsprogramma 2018-2022. Geraadpleegd op 25 maart 2018, van http://www.leefbaarrotterdam.nl/newdocs/Concept_VerkiezingsprogrammaLR_2018_2022.pdf
- Madsen, K., & Van Naerssen, T. (2003). Migration, Identity and belonging. *Journal of Borderlands studies*, 18(1), 61-70.
- Mignolo, W. (1999). *Local histories /global designs: Coloniality, subaltern knowledge, and border thinking*. Princeton, Verenigde Staten: Princeton University Press.
- Naber, C. (2017, 22 april). 'Dubbele nationaliteit moet verdwijnen'. *NRC Handelsblad*, p. 6. Geraadpleegd van <http://academic.lexisnexis.nl.proxy.library.uu.nl/>
- PVVpers. (2018, 15 maart). Nieuwe video PVV Zentijd Politieke Partijen [Video]. Geraadpleegd op 25 maart 2018, van <https://www.youtube.com/watch?v=NoBeCQhWFfY>
- JOOP. (2016, 1 maart). Europa negeert de dodelijke dreiging van extreem-rechts die groter is dan

islamitische terreur. Geraadpleegd op 10 april 2018, van <https://joop.bnnvara.nl/nieuws/europa-negeert-de-dodelijke-dreiging-van-extreem-rechts-die-groter-is-dan-islamitisch-terreur>

Said, E. (2003). Orientalism. In B. Ashcroft, G. Griffiths, & H. Tiffin (Eds.), *The Postcolonial Studies Reader* (Herz. ed., pp. 87-91). London, Great Britain: Routledge.

Scheffer, P. (2000, 29 januari). Het multiculturele drama. Geraadpleegd op 20 maart 2018, van <http://retro.nrc.nl/W2/Lab/Multicultureel/scheffer.html>

Spivak, G. (2003). Can the subaltern speak. In B. Ashcroft, G. Griffiths, & H. Tiffin (Eds.), *The Postcolonial Studies Reader* (Herz. ed., pp. 24-28). London, Great Britain: Routledge.

Wekker, G. (2018). *Witte onschuld: Paradoxen van kolonialisme en ras*. Amsterdam, Nederland: Amsterdam University Press.

Hoofdstuk 3: Technologische innovaties en staatsgrenzen

- Broeders, D. (2009). Mobiliteit en surveillance: een migratiemachine in de maak. In H. Dijstelbloem, & A. Meijer (Reds.), *De Migratiemachine: de rol van technologie in het migratiebeleid* (pp. 35-60). Amsterdam, Nederland: Van Genneep.
- Broeders, D. (2010). *Breaking down anonymity: Digital surveillance of irregular migrants in Germany and the Netherlands* (pp. ca-230). Amsterdam University Press.
- Broeders, D. (2011). A European 'border' surveillance system under construction. In *Migration and the new technological borders of Europe* (pp. 40-67). Palgrave Macmillan, London.
- Brouwer, E. (2008). *Digital borders and real rights: effective remedies for third-country nationals in the Schengen Information System*. Brill.
- Brouwer, E. (2009). Juridische grenzen aan de inzet van migratietechnologie. In H. Dijstelbloem, & A. Meijer (Reds.), *De Migratiemachine: de rol van technologie in het migratiebeleid* (pp. 191-228). Amsterdam, Nederland: Van Genneep.
- Caplan, J., & Torpey, J. C. (Eds.). (2001). *Documenting individual identity: The development of state practices in the modern world*. Princeton University Press.
- Dijstelbloem, H. (2009). De raderen van de migratiemachine. In H. Dijstelbloem, & A. Meijer (Reds.), *De Migratiemachine: de rol van technologie in het migratiebeleid* (pp. 11-34). Amsterdam, Nederland: Van Genneep.
- Dijstelbloem, H., & Broeders, D. (2015). Border surveillance, mobility management and the shaping of non-publics in Europe. *European Journal of Social Theory*, 18(1), 21-38.
- Dijstelbloem, H., & Meijer, A. (2009). Publieke aandacht voor een ongekende machine. In H. Dijstelbloem, & A. Meijer (Reds.), *De Migratiemachine: de rol van technologie in het migratiebeleid* (pp. 229-254). Amsterdam, Nederland: Van Genneep.
- Dijstelbloem, H., Meijer, A., & Besters, M. (2011). The migration machine. In *Migration and the new technological borders of Europe* (pp. 1-21). Palgrave Macmillan, London.
- European Commission. (2014). *Borders and security* (The EU explained: Borders and security).
Geraadpleegd van

https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/e-library/docs/brochure-borders-and-security/brochure_borders_and_security_en.pdf

- Friese, Heidrun Mezzadra, Sandro (2010): Introduction. In: *European of Social Theory* 13 (3). 299–313.
- Garcia, R., & Calantone, R. (2002). A critical look at technological innovation typology and innovativeness terminology: a literature review. *Journal of product innovation management*, 19(2), 110-132.
- Guiraudon, V., & Joppke, C. (Eds.). (2001). *Controlling a new migration world* (Vol. 4). Psychology Press.
- Korteweg, A. (2018, 22 maart). Uitslag referendum geeft Wiv-tegenstanders nieuwe hoop. *De Volkskrant*. Geraadpleegd van <https://www.volkskrant.nl/binnenland/uitslag-referendum-geeft-wiv-tegenstanders-nieuw-e-hoop~a4583168/>
- Lyon, D. (2013). The border is everywhere: ID cards, surveillance and the other. In *Global surveillance and policing*(pp. 78-94). Willan.
- Meijer, A. J. (2009). Complex Responsibilities: An empirical analysis of responsibilities and technological complexity in Dutch immigration policies. *Public Management Review*, 11(6), 771-790.
- Meijer, A. (2009). Informatietechnologie en verantwoordelijkheid: een onbeheersbare migratiemachine. In H. Dijstelbloem, & A. Meijer (Reds.), *De Migratiemachine: de rol van technologie in het migratiebeleid* (pp. 157-190). Amsterdam, Nederland: Van Genneep.
- Salter, M. B. (2003). *Rights of passage: The passport in international relations*. Lynne Rienner Publishers.
- Salter, M. B. (2004). Passports, Mobility, and Security: How smart can the border be?. *International studies perspectives*, 5(1), 71-91.
- Solow, R. M. (1956). A contribution to the theory of economic growth. *The quarterly journal of economics*, 70(1), 65-94.

- Stans, J., & Laanen, J. (2018, 23 maart) OLLONGREN: 'UITSLAG REFERENDUM WIV TELEURSTELLING'. BNR. Geraadpleegd van <https://www.bnr.nl/nieuws/politiek/10341541/kabinet-neemt-de-tijd-voor-uitslag-wiv-referendum>
- Torpey, J. (2000). *The invention of the passport: surveillance, citizenship and the state*. Cambridge University Press.
- Van den Heuvel-Vromans, E. (2009). Het lichaam als leugendetector: leeftijdsonderzoek door botanalyse. In H. Dijstelbloem, & A. Meijer (Reds.), *De Migratiemachine: de rol van technologie in het migratiebeleid* (pp. 99-122). Amsterdam, Nederland: Van Genneep.
- Van der Ploeg, I., & Sprenkels, I. (2009). Migratie en het machine-leesbare lichaam: identificatie en biometrie. In H. Dijstelbloem, & A. Meijer (Reds.), *De Migratiemachine: de rol van technologie in het migratiebeleid* (pp. 61-98). Amsterdam, Nederland: Van Genneep.
- Willems, W. (2009). De politiek aan de knoppen van de machine: spraaktechnologie in het inburgeringsbeleid. In H. Dijstelbloem, & A. Meijer (Reds.), *De Migratiemachine: de rol van technologie in het migratiebeleid* (pp. 123-156). Amsterdam, Nederland: Van Genneep.

Hoofdstuk 4: De intrigerende relatie tussen taal en staatsgrenzen

- ANP. (2018, 26 januari). Minister kritisch over gebruik van Engels op universiteiten. Geraadpleegd op 1 maart 2018, van <https://www.parool.nl/binnenland/minister-kritisch-over-gebruik-van-engels-op-universiteiten~a4562103/>
- Anderson, B. (1983). *Imagined communities reflections on the origin and spread of nationalism*. Londen, Verenigd Koninkrijk: Verso.
- Beerkens, R. (2010). *Receptive multilingualism as a language mode in the Dutch-German border area*. Münster, Duitsland: Waxmann Verlag GmbH.
- Besamusca, E., Gelderblom, A. J., & Ten Thije, J. (2010). Transnationale neerlandistiek: taal zonder natie, culturen zonder muren. *Internationale Neerlandistiek*, 48, 5-10.
- Blees, G. (2009). Spreken Sie Englisch. Nee, ik luister Duits. De voordelen van luistertaal. *Onze Taal*, 11, 320-321.
- Brand, C., & Van der Sijs, N. (2007). Geen taal, geen natie. In C. Van Balen (Red.), *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis* (pp. 43-56). Nijmegen, Nederland: Radboud Universiteit.
- Coulmas, F. (2007). *Language Regimes in Transformation. Future Prospects for German and Japanese in Science, Economy, and Politics*. Berlijn, Duitsland: De Gruyter Mouton.
- Dijkstra, S. Geuijen, K. Ruijter de, A. (2001). Multiculturalism and Social Integration in Europe. *International Political Science Review*. 22(1). 55-84.
- De Telegraaf. (2005, 31 januari). 'Nederlands in grondwet beschermen'. de Telegraaf, p. 1.
- Ehlich, K. (2010). Transnationaliteit: Europese talen, literaturen en culturen in het perspectief van een postnationale horizon. *Internationale Neerlandistiek*, 48, 291-302.
- Europese Raad. (2002). *Presidency Conclusions Barcelona European Council*. Geraadpleegd van http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/71025.pdf
- Korevaar, M. (2009). Met mes en vork! Een functioneel-pragmatisch onderzoek naar het gebruik van de receptief meertalige gespreksmodus in Nederlands-Duitse gezinnen met kinderen in de leeftijd tot twaalf jaar. *Masterscriptie Interculturele Communicatie, Universiteit Utrecht*.

- Kulyk, V. (2011). Language identity, linguistic diversity and political cleavages: evidence from Ukraine. *Nations and Nationalism*, 17 (3), 627–648.
- Lechat, B. (2015, 8 januari). Het meertalige Europa. Geraadpleegd op 1 maart 2018, van <https://bureaudehelling.nl/artikel-tijdschrift/het-meertalige-europa>
- Leerssen, J. (2015). *Elementaire Deeltjes 23: Nationalisme*. Amsterdam, Nederland: Amsterdam University Press.
- Norton, B. (1997). Language, Identity and the Ownership of English. *TESOL Quarterly*, 31 (3), 409-429.
- Rindler-Schjerve, R., & Vetter, E. (2007). Linguistic diversity in Habsburg Austria as a model for modern European language policy. In J. Ten Thije, & L. Zeevaert (Reds.), *Receptive Multilingualism: Linguistic analyses, language policies and didactic concepts* (pp. 49-70). Amsterdam, Nederland: John Benjamin Publishing Company.
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. (2007). *Identificatie met Nederland*. Geraadpleegd van <https://www.wrr.nl/publicaties/rapporten/2007/09/24/identificatie-met-nederland>
- Zeevaert, L. (2007). Interskandinavische kommunikation strategien zur etablierung von verständigung zwischen Skandinaviern im diskurs. *Hamburg Studies on Multilingualism*, 6, 103-135. doi:<https://doi.org/10.1075/hsm.6.08zee>

Integratie

Repko, A. F., & Szostak, R. (2017). *Interdisciplinary Research* (3e ed.). Thousand Oaks, Verenigde Staten: Sage Publications Inc.

Anderson, B. (2006). *Imagined Communities* (Herz. ed.). London, Verenigd Koninkrijk: Verso.